

BAJAI HONPOLGÁR

Baja és környéke honismereti és kulturális folyóirata

2017. október

XXVIII. évfolyam 10. (324.) szám

Ára: 330 Ft

Sipos Loránd grafikái

A reformáció 500 éve

■ Ötszáz évvel ezelőtt, 1517. október 31-én tűzte ki – a hagyomány szerint – a wittenbergi vártemplom kapujára *Martin Luther* (Luther Márton) tudós teológus 95 pontból álló téziseit, ami szándéka szerint a nyugati keresztény egyház megújulását elősegítő tudós disputához vezetett volna. A katolikus egyházi és a világi főhatalmak hozzáállása miatt vita helyett azonban Luther akaratlanul az utóbbi *reformációnak* vagy *protestantizmusnak* nevezett folyamat elindítója lett, amelynek végén önálló új vallásfelekezetek jöttek létre, és ezek gyors elterjedése a katolikus egyházat is jelentős megújulásra készítette.

A reformáció jelentősége azonban messze túlmutat a szigorúan vett vallási, teológiai kereteken. Az új vallásfelekezetek szellemisége ugyanis komoly lökést adott az európai művelődésnek (nőtt az olvasó emberek száma), megváltoztatta a munkához („hivatáshoz”) való viszonyt, új alapokra helyezte a hatalom és a hívek kapcsolatát – vagyis jelentősen hozzájárult Európa modernizálódásához, polgárosodásához, demokratizálódásához is. Igaz, a 16-17. század vallásháborúi számtalan áldozatot szedtek, és a felekezeti ügybuzgalom/fanatizmus oltárán rengeteg kulturális érték ment veszendőbe, ám e véres korszakok lezárultával a korábbiaknál jóval toleránsabb társadalmak jöttek létre. Azt pedig felsorolni is lehetetlen volna, hogy a magyar történelem, kultúra és tudomány hány nagy alakjának szellemi fejlődéséhez járult hozzá a családban megőrzött vagy valamely jeles kollégiumban elmélyített protestáns örökség.

Városunk soha nem számított a protestantizmus fellegvárának; Baja lakosságának csak kisebb része tartozik az *evangélikus*, *református* vagy valamely kisebb protestáns egyházhoz, az idén jubiláló közösségek ünnepéhez a magunk eszközeivel mégis örömmel csatlakozunk, hiszen a fenti értékek felekezethez (vagy valláshoz) tartozástól függetlenül is fontosak. Terjedelmi okokból nem térhetünk ki ennek az időben és térben is jelentős folyamatnak minden elemére, és nem szeretnénk ismételni az iskolai tanulmányokból jól ismert történeti tényeket sem. Az évforduló tiszteletére közöljük a korábban Baján is szolgáló *Gazdag Zsuzsanna* evangélikus lelképásztor írását a reformáció kulturális/művelődéstörténeti szerepéről, de – külföldi írásokat szemlélve – kitérünk a Lutherrel, illetve a reformációval kapcsolatos mai vitákra is.

Mayer János

E számunk tartalmából

- „Reformáció és oktatás (Gazdag Zsuzsanna írása)
- Napjaink vitái a lutheri örökségről (Mayer János összeállítása)
- Képek a bajai bunyevátság múltjából (Sokcsevsics Dénes tanulmánya, 1. rész)
- Viharos idők bajai hadügyminisztere (Takács Gyula megemlékezése)
- Régi barátunk, a Gemenc új filmen (Masa György ismertetője)
- Hegedűtanár és varázsló: Lovretity Erika (Pethő Attila interjúja)

- „A zenetanár az alkotás örömeire is tanít...” (Pethő Attila beszélgetése Dénes Lászlóval)
- Csupa arany, gyémánt és rubin (Fátra Klára beszámolója)
- A dunai hajóalmok megvilágításáról (Sarlós István forrásközlése)
- A bajai gimnázium nyitottá tett a világra...” (Mayer János interjúja Grüber Károly nagykövettel)
- Felső-bácskai települések néprajzi-helyrajzi leírása 1859-60-ból (Verebélyi Kincsó ismertetője Nebojszki László új könyvérről)
- Védendő védtelenek: a pókhálós lepke (Nebojszki László írása)

Reformáció és oktatás

■ „Tanítóim között bizony voltak durva emberek is” – írta egykor Martin Luther (1483–1546), majd így folytatta: [...] A gyermekeket meg kell büntetni, de ugyanakkor szeretni is kell őket. [...] Ha a nevelő zsarnok, a gyermekeket csüggedtekké vagy kétségbeesettekké teszi. A gyermeknek azt kell látnia, hogy szeretnénk, ha jó lenne.” Ezen említett, néhol keserű személyes emlékek ellenére mégis a reformátor szorgalmazta, hogy minden gyermek vegyen részt az iskolai (és nem templomi) oktatásban, és taníttatása az állam kötelessége legyen.

Az alsó fokú iskolában a fiúk napi egy vagy két órát töltsenek, a többi idejükben otthon sajátítsanak el valamilyen mesterséget, készüljenek választott életpályájukra; és a lányoknak is van annyi idejük, hogy naponként egy órát az iskolában tanuljanak, e mellett munkájukat otthon is rendszeresen elvégezhetik. A 12 éven aluli lányokat egy éltesebb asszony oktassa „németül írni és olvasni néhány, meghatározott órában fényes nappal valamely tisztességes, nem gyanús helyen” – mondotta Luther. Felfogása szerint az iskolában elsősorban az evangéliumot kell tanulni, hogy ebben a gyerekek már 9–10 éves korukra járatosak legyenek. Mert ez az a tudás, ami mindenki számára nélkülözhetetlen. Az iskolának ugyanis nem a „hasat”, hanem az Igét kell szolgálnia. (Nem mellesleg Luther ekkor épp a megélhetést biztosító papi hivatásról mondja, hogy aki azt keresi, csak a hasáról gondoskodik.)

A reformátor másik panaszja, hogy számtalan szükséges dologra költenek, de az ifjúság nevelésére sajnálják a pénzt: „[...] Mi másért

Luther szobra Wittenbergben

élünk mi öregek, mint hogy az ifjúságra felügyeljünk, azt tanítsuk és neveljük. Lehetetlen, hogy az ostoba nép magát tanítsa és fegyelmezze, reánk bízta őket az Isten, akik vének vagyunk és tudjuk, mi jó nekik, és bizony komoly számadásra von minket érettségük. (...) Bárha szegyen és gyalázat, hogy odáig jutottunk, hogy minket előbb biztatgatni és nógatni kell, hogy gyermekeinket és az ifjúságot neveljük és az ő javukra gondoljunk, holott erre magának a természetnek kellene minket indítania [...]

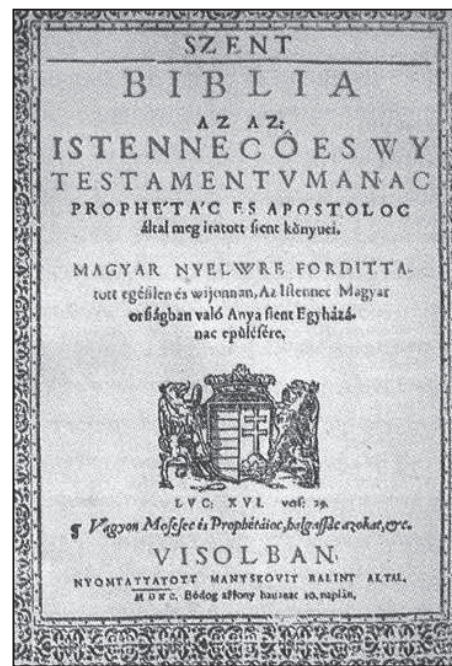
A külső bűnök között Isten színe előtt egy sem terheli annyira a világot, és egy sem szolgál rá borzasztóbb büntetésre, mint az, amelyet mi gyermekeinkkel szemben követünk el, amidőn őket nem neveljük [...]

Valamely város felvirágzása [...] nemcsak attól függ, hogy rengeteg kincset gyűjtenek, erős falakat, szép házakat építenek, sok puskát és páncélt készítenek, sőt hogyha ezekből sok van, és ostoba bolondok kezébe kerülnek, annál rosszabb és annál nagyobb ama város kára. Hanem abban van a város igaz java és felvirágzása, boldogsága, üdve és ereje, hogyha minél több művelt, tudós, értelmes, tiszteletre méltó jól nevelt polgára vagy. Ezek aztán tudnak kincseket és minden jót gyűjteni, meg is tudják azokat tartani és helyesen is tudnak azokkal élni” – írta Luther.

A családi oktatás azonban ehhez nem elegendő. A szükség parancsolja, hogy az egyházközségeknek iskolamestereket kell fogadnia, olyan férfiakat – és lányok esetében olyan nőket –, akik helyesen és jól oktatják és nevelik a gyermekeket. A kisgyerekek és az egyszerű emberek nagy többsége viszont természetesen nem beszélt latinul, így csak az anyanyelvén ismerkedhetett meg a Szentírással. Ezért kellett lefordítani a Bibliát, és anyanyelvű katekizmusokat írni, ahogyan ezt Luther példamutatóan maga is megtette.

Ebben nagy segítségére volt a Gutenberg-féle, kiszedhető ólombetűkkel történő könyvnyomtatás. (Zárójelben jegyezzük meg: a könyvnyomtatás maga egyébként már a XI. századi Kínában felbukkant, de a művelet csupán a XV. században, Gutenberg találmányának köszönhetően válik gyorsabbá és hatékonyabbá.) Az a tény, hogy Luther korában a könyvek nyomtatása és terjedése rohamosan felgyorsult, az oktatás fejlődését tette lehetővé, vagyis meg lehetett felelni annak az elvárásnak, hogy valaki mind a katekizmusokat, mind a Szentírást ismerje.

Az ún. Kis és Nagy káté megszületésének körülményeiről annyit, hogy a keresztyénységben mindig is volt kátétanítás, idegen szóval katechézis. Ennek középkori törzsanyagához

A magyar protestantizmus egyik maradandó teljesítménye, a Vizsolyi Biblia

tartozott a Tízparancsolat, az Apostoli hitvallás (Hiszekegy) és a Miatyánk. Luther ezt az örökséget megőrizte, de kiegészítette a két (evangélikus) szentség – a keresztség és a reformátort az úrvacsora – szerzési ígéivel. A káték megírására azok az elkésztítő tapasztalatok kényszerítették, amelyeket az 1520-as évek második felében végzett vizitációkon, gyülekezletlátogatásokon szerzett.

Erről ő maga így ír a Kis káté előszavában: „Mennyi nyomorúságot láttam: az egyszerű ember, különösen faluhelyen, semmit sem tud a keresztyén tanításról, és sajnos, sok lelkész is nagyon készületlen és alkalmatlan a tanításra. És ezeket hívják keresztyéneknek, ezek vannak megkeresztelve és élnek a szentségekkel, pedig sem a Miatyánkot, sem a Hiszekegyet, sem a Tízparancsolatot nem tudják, s úgy élik le életüket, mint a jámbor ökrök és az oktalan állat!”

E lelki nyomorúság elleni harc eszközeként született meg 1529 tavaszán először a Kis káté, és utána hamarosan a Nagy káté is. A káték egyik lényeges célkitűzése az volt, hogy a keresztyén nevelés egyik legfontosabb helyszíne a család legyen. Az anyanyelvű bibliák és káték azonban kezdetben első lépésként inkább a tanítóknak, mint a tanítványoknak szóltak, de az olvasástanítás szorgalmazása reményt adott, hogy fokozatosan egyre többen önállóan is el tudnak majd mélyülni az evangéliumban.

Az olvasásra már csak azért is szükség volt, mert Luther azt kívánta, hogy hetenként egy-

szer minden családfő szigorúan kérdezze ki gyermekeit és háza népét a katekizmusból. És azoktól, akik nem akarták tanulni, szüleiknek meg kellett tagadniuk az ételt és az italt, nem lehettek keresztszülők, nem volt szabad őket az úrvacsorához bocsátani, és végső soron a fejedelemnek ki kellett kergetnie őket az országból.

Ami továbbá az anyanyelv írott formáját és az olvasást illeti: az irodalmi német nyelv megteremtésében Luther elvülhetetlen érdemeket szerzett azzal, hogy a Szentírást németre fordította. Wartburg várában lovagként rejtőzködve 1521-ben kezdte el németre fordítani az Újszövetséget, amely 1522-ben jelent meg nyomtatásban. Az Ószövetség fordításán teológustársaival több mint tíz évig dolgozott, 1534-ben adta ki először. Nem hallgathatjuk el azonban, hogy német nyelvterületen nem az övé volt az első fordítás, de az övé volt az első olyan német nyelvű Biblia, amely a fordítás alapjának nem a latin, hanem az eredeti héber és görög nyelvű szöveget tekintette, és amelyet az akkori német nyelvjárások bármelyikét beszélő olvasó megértett.

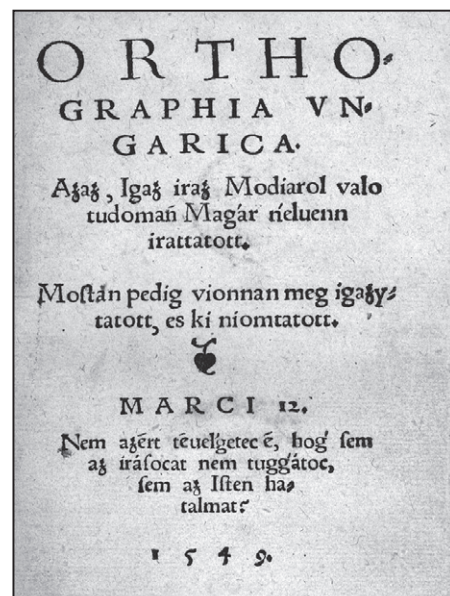
Hadd ejtsünk még néhány szót a reformáció magyarországi vonatkozásairól is! A reformáció terjesztésének legfontosabb színtere – a nyilvános prédikációk és a nyomtatott anyanyelvű irodalom mellett – hazánkban is az iskola volt. A Wittenbergben Luthert és munkatársát, a tudós (a reformáció titkárának is nevezett) *Philipp Melanchthont* (1497–1560) hallgató fiatal magyar prédikátorok közül nem egy hazatérve iskolamester lett. Melanchthonról fontos tudnunk, hogy széles műveltségű humanista tudós volt: bár teológiai végzettséggel nem rendelkezett, aktívan kivette a részét a reformatori teológia kimunkálásából, valamint írt és oktatott is; tanári és oktatásszervezői képességeit is a reformáció szolgálatába állította. Oktatási programját más egyetemek is átvették. Sok főiskola életére gyakorolt hatást azzal, hogy részt vállalt tanulmányi szabályozásuk kialakításában, vagy személyi javaslatokat tett oktatói kinevezésekre. *Ittész Gábor* egyetemi docens írásában így méltatta őt: „*A felsőoktatás mellett a közép- és alapszintű iskolák – elsősorban a világhírűvé váló német gimnáziumi rendszer – kiépítésében is oroszlan-része volt. Ezek az iskolák készítettek fel az egyetemi tanulmányokra, és alapozták meg a későbbi lelkes kar széles körű műveltségét, klasszikus nyelvekben való jártasságát is. Melanchthon oktatásszervezői tevékenysége olyan jelentős volt, hogy már életében kivívta magának a praeceptor Germaniae (Németország tanítómestere) címet.*”

Hogy a hit mellett az írás-olvasás és a tanulás is magától értődően fontos, azzal természetesen hazánkban is tisztában voltak a hon kiművelt emberfői. Hogy miért is volt szükség iskolára, az olvasás megtanulására, azt a „magyar Luthernek” is nevezett *Dévai Bíró Máttyás* (1500 körül–1545) így fogalmazza meg 1549-ben megjelent helyesírási szabálykönyvében, az *Orthographia Ungaricában*: „*A mi Üdvözítőnk az Szentírásra igazítá mindenütt az tévelygőket [...] Szent Jánosnál úgy mond: Hányjátok jól meg az Írásokat, azok bizonyosságot tesznek énrólam. Erre kedig (vagyis: pedig), hogy az kesség (azaz közösség – G. Zs.) is olvashassa az Szentírást, nagy segítséget tesznek a mi nyelvönkre fordított könyvek. De az Írásra az betűnek esmerete és az olvasásnak tudása utonk.*”

E törekvés jegyében formálódott ki Magyarországon a protestáns iskolarendszer. Kollégiumok, líceumok alakultak – szinte a reformáció terjedésével egy időben –, amelyek aztán fontos szerepet töltek be a magyarországi oktatásban, városuknak és környékének szellemi központjaivá váltak. Példaként említem *Debrecent*, *Sárospatakot*, *Pápát*, *Kolozsvárt*, illetve *Pozsonyt*, *Eperjest*, *Sopront*. (Hála Istennek, vannak közöttük több évszázados múlttal máig működő, illetve 1990 után újraindított intézmények is.)

Magyarországon egyébként a mohácsi csatát (1526) követő időktől fogva vált közkedveltté a magyar szó használata a magánlevelezésben, valamint az irodalomban is. A reformáció elterjedésével hazánkban is elválaszthatatlanul összekapcsolódott az anyanyelvi megújulás. A magyar reformátorok számára is roppant lényeges momentum volt a Biblia anyanyelvre fordítása. A 16. század közepéig ugyan több részleges fordítás készült, jó néhány bibliai könyv (ő- és újszövetségi egyaránt) elérhető volt már magyarul, de a teljes Biblia anyanyelvünkön csak 1590-ben jelent meg *Vizsolyban*, *Károli Gáspár* (1529 körül–1592) és munkatársai óriási munkájának eredményeként. (Mint ismeretes, *Vizsoly* nemrég ismét rektorfénybe került, amikor a Károli-Biblia elkészültének – 1590. július 20. – évfordulója után egy nappal, ez év július 21-én a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei település református templomát, ahol az első magyar nyelvű teljes Szentírást őrzik, történelmi emlékhellyé nyilvánították.)

A *Vizsolyi Biblia* hatásáról még csak annyit: bizony még a 19. században is előfordult, hogy más könyv nem lévén a háznál, a gyerekek olvasókönyvként, az olvasás gyakorlására is *Károli Bibliáját* használták.

Dévai Bíró Máttyás magyar helyesírási szabálykönyve, az Orthographia Ungarica

Ahogy a költő, *Arany János* (1817–1882) írta: „*Öreg szüleimnek egyetlen fia lévén a háznál, velök együtt olvastam a Szentírást, ami, egyéb olvasmány nem létében, szomjazó lelkem első teje vala.*”

Mit mondhatunk mindezek összefoglalásaként? Bizom benne, hogy e vázlatos áttekintésből is kiderült: a reformáció vívmányai évszázadok óta jelen vannak a magyarországi művelődés történetében is, reformáció és kultúra, reformáció és oktatás elválaszthatatlan egymástól. Reményünk szerint Isten segedelmével így lesz ez a jövőben is: a hit és az oktatás továbbra is összefonódik, vagy legalábbis szoros kapcsolatban marad egymással. Hiszen a Biblia ma is – mind az egyes emberek életében, mind irodalmi, nyelvi és kultúrtörténeti szempontból – élő és ható olvasmány.

Ennek egyik sajtósága jele egyebek mellett például az a különleges kezdeményezés is, amelyről a *Magyar Nemzet* hasábjain a közelmúltban a Magyar Távirati Iroda adott hírt: „*A magyar nyelv dialektusait is bemutató hangos Biblia jelent meg, a CD készítésében ötszáz önkéntes vett részt a Kárpát-medence különböző tájegységeiről. A már elkészült hanganyag mindenki számára hozzáférhető a Szegei Nemzetközi Bibliikus Konferencia Alapítvány honlapján (www.szbnk1988.hu). Benyik György, a korábban a szegei kézírásos Biblia másolását is kezdeményező teológus elmondta, 2020-ra elkészítenék a szétszórtan élő magyarok hangzó Bibliáját. A Szentírás ószövetségi részét öt kontinens magyar közösségeinek tagjai olvassák fel.*”

Napjaink vitái a lutheri örökségről, érdekességek az évforduló kapcsán

„Kezdetben vala az ige”. A Luther-émlékév plakátja Németországban

■ A reformáció kezdetének évfordulója nemcsak az emlékezésre, hanem tanulságok levonására, tudós vitákra is alkalmat ad. Különösen igaz ez Németországban, ahol az evangélikus (lutheránus) egyház a katolikus mellett a legnagyobb felekezetnek számít, bár a nyugati világban tapasztalható szekularizáció jelenségével neki is meg kell küzdenie. A németországi értékelésekben az is rendre előkerül, mennyiben határozta meg/befolyásolta a német történelem alakulását a lutheri örökség; lehet-e kapcsolatot teremteni a protestáns eszmerendszer és a későbbi (akár végzetes) események között.

A latin *'reformatio'* szó eredetileg visszaterést jelent valamilyen eredeti formához: egyfajta helyreállítás, amely megújuláshoz is vezet. Nem kétséges, hogy német földön (a lutheri) reformációnak máig tartó hatásai vannak, olyan területeken is, ahol kevésbé gondolnánk. A németekhez kötött legismertebb sztereotípiák (*mentalitás, szorgalom, takarékoság, pontosság, kötelességtudat, ésszerű cselekvés*) sokak szerint nem annyira „tipikus német”, mint inkább tipikus protestáns karakterjegyek. De mi lehet a modern kor embere számára Luther és a protestantizmus hozadéka?

Az örökség a 21. századra

Aligha kérdéses, hogy a reformáció az egyik legnagyobb impulzust az *oktatás* terén adta német földön is. A birodalom protestáns városai lettek az oktatási reformok élharcosai; már ennek jegyében alapította meg *Hesseni Fülöp* herceg a marburgi egyetemet, és döntött a tartományt lefedő iskolák létrehozásáról. Valószínűleg ezzel is összefügg, hogy a 18. századi német felvilágosodás mindenekelőtt protestánsok

mozgalma volt, és a protestáns német területek egészen a 20. századig jobb mutatókkal rendelkeztek iskolázottság terén, mint a katolikusok.

Már-már közhelyszámba megy, hogy – elsősorban bibliafordítása révén – Luther a *modern német nyelv* megteremtője. Az addigi, egymással alig érintkező mintegy 20 német nyelvjárásból teremtette meg az irodalmi német nyelvet (*Hochdeutsch*). Ebben az a szerencsés körülmény is segítette, hogy Luther származási helye az északi és déli német nyelvhatár közelében feküdt, így az általa teremtett „új” nyelvben mindkettő elemeit felhasználta. Ezen túl számos új, addig nem létező szót is teremtett, amelyek (tükörfordítások révén) utóbb más nyelvekben is megjelentek, pl. *Sündenbock* (bűnbak), *Trübsal* (szomorúság), *Geizhals* (fösvény), *Lästernaul* (rágalmazó), *Feuereifer* (lelkesedés). Nyelvújításának másik fontos eleme a népies fordulatok gyakori átvétele a korábbi bibliafordítók olykor ünnepélyes, de az egyszerű emberek számára nehezen érthető nyelvezete helyett.

Luther után a *szabadság* is teljesen új értelmezést nyert. A reformátor értelmezése szerint a keresztyén hívő érett ember, aki megszabadult az egyház mindenható tekintélyétől. Elveti azt az ideát, hogy a „szigorú és büntető” isten kegyelmét a hívő a tettei révén nyerheti el. Szerinte az isteni kegyelem napfényként ragyog az ember fölött. Ilyenfor mán

kortársai számára kétszeresen is felszabadulást hirdetett: egyrészt az uralkodó egyház, másrészt a meghaladott istenkép uralma alól. Persze az általa megfogalmazott szabadság még nagyon messze áll a mai értelemben vett politikai szabadságtól (és az arra épülő demokráciától), hiszen az egyes ember szabadságáról maga is ellentmondásosan fogalmazott. Nézetekben és harcában mégis sokan a tekintélyelvű hatalomtól a modern szabadsághoz vezető út fontos állomásait látják.

A *művészetekkel* kapcsolatban – leegyszerűsítő módon – a protestantizmus kultúráromboló hatását szokták emlegetni, főképp az átvett vagy elfoglalt katolikus templomok díszének eltüntetése okán. Az ezen a téren jóval radikálisabb kálvinistákkal szemben Luther – bár a szentképek vallásos tiszteletét maga is elítélte – nem értett egyet a képrombolásokkal, mert a szentképekben elsősorban műalkotást látott. Ő maga személyes jó barátságot ápolt az idősebb és ifjabb *Lucas Cranach*hal, akik maguk is az új hit híveivé váltak, és magáról Lutheről ő legalább 130 portrét készítettek. A művészeti ágak közül a reformáció mégis a zenére volt a legnagyobb hatással. A 16. századig a katolikus templomokban nem hívek, hanem a szerzetesek kórusa énekelt – latinul. Luther személyesen kezdeményezte a német nyelvű egyházi dalok szerzését, amelyeket mindenki közösen énekelhet. Ő maga is írt dalokat, amelyek közül a legismertebb az *Eine feste Burg ist unser Gott* (Erős vár a mi istenünk) c. zsoltárja.

Azt sem lehet azonban tagadni, hogy előremutató nézetei és tevékenysége mellett Luthernek is voltak „*sötét oldalai*”, illetve olyan nézetei, amelyek a ma embere számára aligha

Martin Luther és felesége Katharina von Bora Lucas Cranach festményén

vállalhatók. Így például – kortársainak többségéhez hasonlóan – maga is hitt a boszorkányokban, akikkel szemben a halálbüntetést tartotta kívánatosnak. A fogyatékkal született gyermekeket az ördög művének tartotta; szerinte az ilyen gyermeknek nincs is lelke. Gyakran szokás emlegetni vele kapcsolatban azt a fanatikus zsidógyűlöletet is, amelynek alapján a zsinagógák lerombolását és a zsidók elűzését követelte. Sokan kárhoztatják Luthert a német parasztháború felkelői ellen intézett „gyűlöletbeszédei” miatt is. (A lázadó parasztok éppen rá hivatkozva tagadták meg az engedelmességet világi és egyházi uraiknak; más kérdés, hogy az általuk elkövetett mészárlásokat Luther nézeteiből nem lehet levezetni.) Luther kritikusai szerint azonban némileg empatikusabb hozzáállással a súlyos erőszakhullám elkerülhető lett volna. Egyes vélemények szerint az a tény, hogy az evangélikus területeken a mindenkor uralkodó egyben a vallás feje is volt (ez már Luthertől lényegében függetlenül, az augsburgi vallásbékét követően alakult így), egyfajta „tipikus német alattvalói mentalitást” alakított ki. Ha ebben lehet is igazság, történetileg ma már túlhaladottnak tekinthetők azok az álláspontok, amelyek egy Luthertől induló, a porosz abszolutista uralkodó II. (Nagy) Frigyesen és Bismarckon át egyenesen Hitlerhez vezető „német külön útról” beszélnek. (Hitler egyébként nem is származott protestáns családból.)

Lutherről 2017-ben

A Német Akadémiai Csereszolgálát (DAAD) lapja körkérdést intézett német vagy Németországban élő, azzal foglalkozó tudósokhoz, teológusokhoz, vallástörténészekhez, akik a szükséges tisztelettel, de egyben kritikusan fogalmazták meg véleményüket Lutherről és a neki tulajdonított örökségről.

Martina Moeller DAAD-lektor szerint Luther legnagyobb érdeme, hogy hozzájárult a társadalom demokratizálódásához, mégpedig azzal, hogy saját felelősséget helyezett a hívekre. Azoknak, akiknek korábban megmondták, mi a helyes, mi a rossz, mennyire kell másokra tekintettel lenni, maguknak kellett ezekben a kérdésekben dönteniük. Igaz, ez hosszú tanulási folyamat után sikerülhetett csak, de valami hasonlót élhetnek át ma azok is, akik diktatúrában nőttek fel, és egyfajta demokratizálódási folyamatot élnek át napjainkban.

Fania Oz-Salzberger izraeli történész zsidóként értelemszerűen nehezebben azonosul a zsidókat nem kedvelő, szerinte békét és politikai szabadságot vagy akár emberi emancipációt nem hirdető Lutherrel. Úgy látja, hogy Luther a politikai kihívásoknak nem tudott megfelelni, amikor a lázadó parasztokkal szemben a feudális urak oldalára

állt. Nagy érdemének tartja viszont azt, amit az addig hierarchikusan felépülő egyház reformja terén elért, és fontos örökséget lát abban a bátorságban, amellyel a vallásos életet képes volt újragondolni. És ha azt is hozzátesszük, hogy a reformáció egy olyan zsenit is kinevelt, mint *Johann Sebastian Bach*, akkor már-már Luther-rajongónak is érezheti magát.

A brit feminista történész, *Lyndal Roper* Luthert izgalmasnak és elbűvölőnek találja, bár szerinte a reformátor a férfi és nő közötti fizikai különbségeket részben problematikusan hangsúlyozza, mégsem tesz akkora különbséget test és lélek között, mint a legtöbb teológus. A házasság, család és a nők kérdésében tanúsított álláspontja alaposabb tanulmányozás után meglepően modernnek tűnik a mai kutató számára.

Az evangélikus teológus, *Christoph Markschie*s professzor arra hívja fel figyelmet Luther kapcsán, mekkora a kegyelem szerepe egy alapjában véve kegyetlen világban. A szabadság kapcsán azt hangsúlyozza, hogy akkor van jelentősége, ha értékes dolgokért élünk vele. Úgy látja, hogy a lelkiismeretre, a kegyelemre, a szabadságra (és hatáira) vonatkozó kérdések ma is világszerte aktuálisak. Luther aránylag jól ismert személyiségéből azt tartja a leglényegesebbnek, hogy két – a nyilvánosság előtt hatékony – szélsőséget egyesített magában: egyszerre volt hihetetlenül érzékeny lelkipásztor és dühöngő, szenvedélyes vitakozó. Vagyis személyisége egyszerre lehetett vonzó és taszító, ami napjaink politikusainak is gyakori jellemzője.

Több mai egyetemi hallgató viszont óvatosan, helyenként kifejezetten elutasító módon viszonyul a reformáció elindítójához. A hallei egyetemen tanuló *Lukas Wanke* egyenesen felhívást jelentetett meg *Nicht unser Held, nicht unsere Reformatoren – Lutherjahr kritisieren* (Nem a mi hősrünk, nem a mi reformátoraink – kritizáljuk a Luther-évet) címmel a 2017-ben várható „Luther-felhajtás” ellen. Szerinte Luthert nem ünnepelni kellene, hanem kritikusan szemlélni, hiszen számos embergyűlölő kijelentése ismeretes, nyíltan antiszemita volt, és sokszor erőszakosan és zsarnokként viselkedett. Véleménye szerint nem Luther személyét, hanem a reformáció eseményeit és hatásait kellene az ünnepségek középpontjába állítani.

Az amerikai teológushallgató *David K. Hanson* számára a reformáció egyik fő tanulsága, hogy a kulturális váltást nem lehet fenntartások nélkül elfogadni. Amikor ugyanis a reformátorok az általuk befolyásolt területeken hatalmat kaptak a kezükbe, hozzákezdtek vallási ellenfeleik üldözéséhez,

ami csak az 1648-as vesztfáliai békével zárult le, szerinte a nemesi rétegek megváltozott gondolkodásának eredményeként. A felekezetek közti párbeszédnek ugyanis nem az erő pozíciójából kellene kezdődnie, hanem a kölcsönös alázat és a másik megértésének őszinte vágya jegyében. A reformáció korának fő tanulsága így az lehet számunkra, hogy harcolni kell a merev ideológiák ellen, de dialógust kell folytatni azokkal is, akik meggyőződésével nem értünk egyet.

Janina Skóra teológushallgató számára Luthernek a meggyőződéséhez való ragaszkodása a legmegnyerőbb tulajdonsága. A modern társadalomban és az interkulturális kapcsolatokban az a megközelítése, hogy a hagyományokat felül lehet vizsgálni, meg is lehet kérdőjelezni, hatékonyak tűnik. Nehezebben tartja elfogadhatónak az állam és egyház viszonyát elemző, a „két birodalomról” szóló tézist, mert szerinte a keresztyén működés politikai modelljeként sem alkalmazható, mert az egyén politikai felelőssége nagyobb annál, mint Luther feltételezte.

Mindebből csak annyit szűrhetünk le, hogy mind Luther élete és tevékenysége, mind az általa elindított reformáció folyamata számtalan vitát indukál még 500 év múltán is. Némileg történelmietlen és méltatlan azonban a 16. század emberén 21. századi értékeket és gondolkodásmódot számon kérni, és egyes kijelentéseket saját (szövegi és történelmi) kontextusukból kiragadva kritizálni. Azt azonban a legnagyobb kritikusok sem vitatják, hogy a reformáció – a nagy földrajzi felfedezések mellett – egyike volt azon folyamatoknak, amelyek az európai embert a középkorból az újkorba vezették.

A DAAD-Letter 2017/1. számának (Bonn, 2017) írásai alapján összeállította:

Mayer János

Luther legtöbb vitát kiváltó műve: *A zsidókról és hazugságaikról* (1543)

Képek a bajai bunyevácság múltjából

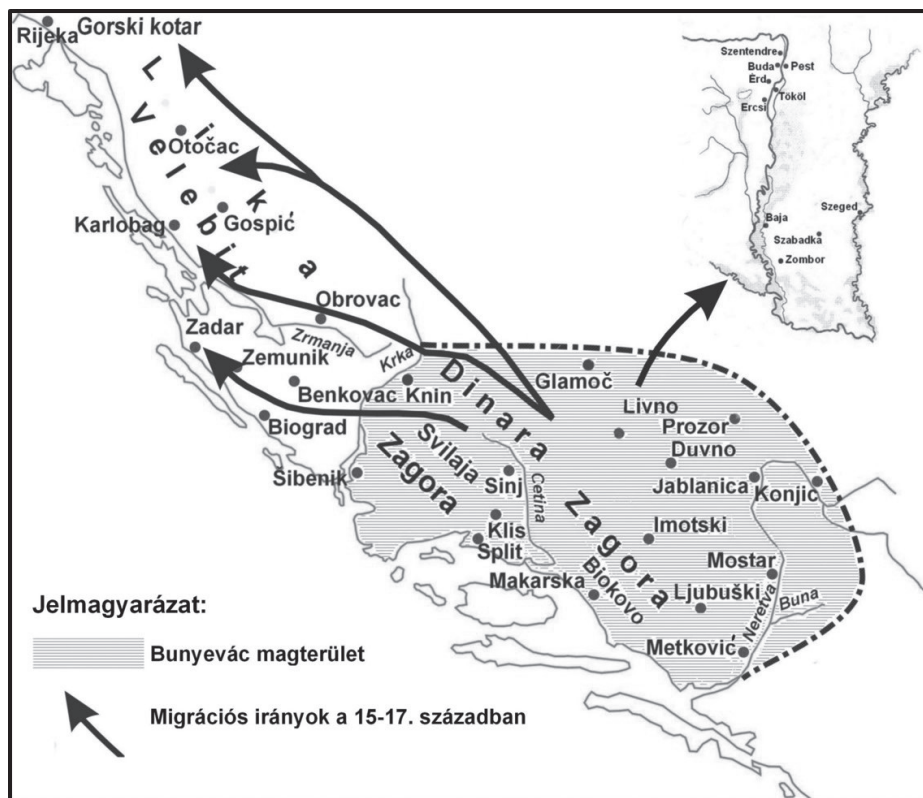
1. rész

■ Írásomban a bajai bunyevácság múltjából kívánok képeket felvillantani, tekintettel azonban a bunyevácok származása, eredete körüli, nagyrészt politikailag motivált, számos félreértéssel és a tudomány által már megcáfolt, de mégis újra és újra felbukkanó tévhitekkel tarkított diskurzusra, szükségesnek tartottam részletesebben foglalkozni a bunyevácok eredetével, származási helyével, migrációival és a nemzeti integráció kérdéseivel is. Írásom második részében a bajai bunyevácság eseményekben, kulturális hagyományokban gazdag múltját igyekszem bemutatni.

A bunyevácok eredete és migrációi

A 'bunyevác' népnév pontos jelentése, mint a legtöbb etnikum neve esetében, bizonytalan. A legerterjedtebb magyarázat a Buna folyó elnevezéséből eredezteti, ez azonban a što nyelvjárás hangtani szabályai szerint nem lehetséges („Buna-Bunavac” alak lenne a szabályos). A másik, kissé valószínűbb elmélet az elnevezést a Dinári-vidék kőből rakott pásztoroknyhójához köti ('bunja', többes számban 'bunje'). Mivel a Dinári- és a Svilaja-hegység közt több forrás szerint is a katolikus lakosság gúnyneve volt ez, elképzelhető, hogy idővel a népcsoport is elfogadta önelnevezésként, ahogyan ez pl. a palócok vagy matyók esetében is történt.

A magyarországi bunyevácok őshazája nem a Neretva bal parti mellékfolyója, a szállásterületük peremén folyó Buna vidéke, ahogyan az 18-19. századi ferences írók művei nyomán elterjedt a bácskai bunyevácság körében (az elméletet *Marijan Lanosović* említi elsőként 1794-ben, de kortársai, *Katančić* és *Čevapović* is átvették, s nyomukban mindenki, aki a 19. század óta írt a témáról). A bunyevác népség magterülete az egészen Nándorfehérvár elestéig (1521) és a mohácsi csatáig a középkori Horvát Királyság részét képező szárazföld: Dalmácia, a Svilaja- és Dinári-hegységek közötti vidék (itt helynevek, köztük hegy-csúcs is őrzik a bunyevác népcsoport nevét), illetve Délnyugat-Bosznia és Nyugat-Hercegovina. Ezt az őshaza-elméletet a bunyevácok nyelve is igazolja: a što nyelvjárás nyugati ágának újabb hangsúlyozású (tehát nem archaikus), íző változatát beszélnek. A bunyevác nyelvjárás alapszókinése (a legfontosabb törzsszókinése), névadási szokásaik, vallási kultúrájuk szókinése horvát, beszédükbe dalmáciai horvát ča nyelvjárású elemek és olasz jövevényszavak is

A bunyevácság migrációi a 15-17. században. Szerző: Kitanics Máté

keveredtek, a többi délszláv népcsoportra is jellemző sok török eredetű szó mellett. Itt röviden el kell mondanunk, hogy a horvátság három, egymástól markánsan eltérő nyelvjárást beszél, amelyek elnevezésüket a „mi” kérdőszó általuk használt formája alapján (što, kaj ča?) kapták. A mai horvát népség többsége (Szlavónia, Bosznia-Hercegovina, a dalmát szárazföld, Lika, Gorski kotar lakói „anyanyelvjárásként” a što nyelvjárás íző változatát beszélnek, de a horvát sztenderd (hivatalos, irodalmi) nyelv e nyelvjárás jező/ijező változatán alapul, amelyet katolikusok csak Dubrovnikban és környékén beszélnek. Valamennyi szerb a što nyelvjárást beszél. Észak- és Kelet-Szerbiában és Vajdaságban az ező változatot, Nyugat-Szerbia egyes részein és Bosznia-Hercegovinában az ijező variánst. Az ező, íző, jező/ijező változatok az ósláv – (jat) hang különböző kiejtésű változatai alapján kapták nevüket. pl. mliko, mleko, mlijeko (jelentése: tej). A laikusokat megtéveszti, hogy a ča nyelvjárás Közép-Dalmáciában (Split és a környező szigetek) szintén a – (jat) íző reflexióját használja, de ettől ők még nem bunyevácok! A szerb nyelvészek elismerik, hogy a bunyevácok nyelve a što nyelvjárás nyugati ágához tartozik, legfeljebb kerülnek annak horvát megnevezésé.

Ugyanezt a nyelvjárást az eredeti bunyevác szállásterületen ma csak horvátok beszélnek, illetve rajtuk kívül a boszniai muzulmánok (nagy valószínűséggel katolikus eredetű) kis százaléka. A bunyevác népi nyelv a csángókéval ellentétben nem annyira archaikus, közte és a horvát sztenderd között csak akkora a különbség, mint a „szögedi” tájszólás és a magyar irodalmi nyelv között (természetesen nem számítva a modern kor szavait és kifejezéseit, de ezt minden tájnyelv beszélőinek el kell sajátítania. A mai magyar nyelv is 1990 óta szavak százaival gazdagodott, amit mindenki elsajátított az évek során). Egyébként mind magyar, mind szerb területen a bunyevácok között csak a legöregebbek beszélnek a dialektust, a fiatal és középgenerációk Szerbiában többnyire szerbül, Magyarországon magyarul beszélnek. Itthon kevés kivétellel csak a hazai horvát (korábban horvátszerb) iskolákat végzettek őrzik az anyanyelvi kultúrát.

Egyes kutatók szerint a dinári vidék kis számú katolikus vallású vlach pásztorai képezték a magvát e népcsoportnak, de a népes bunyevácság egésze nem származhat tőlük. Bácskában a bunyevácok letelepedése két nagyobb hullámban, a 15 éves háború után (1607-től kezdve), valamint 1687 táján történt, de kisebb áttelepülések zajlottak a

17. század közepén is. A 17. század elején a török által megszállt Horvátországból, a likai és klisszai szandzsákból (utóbbihoz Nyugat-Hercegovina horvát többségű területei is hozzátartoztak) költöztek a Duna mentére, amit már régebben, ferences források alapján feltételeztek, de ezt az állítást az újabb kutatások oszmán források alapján igazolták. *Nenad Moačanin* oszmán-török források révén erősítette meg, míg *Marko Šarić* a dalmáciai városok (Zára-Zadar, Trau-Trogir, Sebenico-Šibenik) velencei kormányzóinak velencei levéltárban őrzött részletes jelentései alapján bebizonyította, hogy az általuk morlákoknak (Morlachi) nevezett katolikus népesség egy részét (kb. 2000 családot) a helyi török szandzsákbégek telepítették át büntetésből lázongásaik miatt az oszmán kormányzati rendszerben egyébként létező kényszerű áttelepítés (sürgűn) keretében 1607-ben. Tekintettel arra, hogy a magyar olvasók számára új információ, röviden idézném *Alvise Zorzi* sebenicói kenéz (1607-1609), később Dalmácia főkormányzója 1608. június 23-i jelentését, amelyben leírja, hogy az említett bégek 2000 családfőt (értsd családot) telepítették át a Bácskába („*sono passati di doi mille capi di famiglia ... partirono da questi confini et andorno ad abitara a Baschca*”). Igaz, ezt csak a Porta utasítására tehették volna, a későbbiekben kiderült, erre nem volt engedélyük, de az emiatt leváltott tisztségviselők helyére kinevezett új vezetők a visszatelepítést már nem tudták megoldani, s a 17. század közepén, a candiai háború idején újabb bunyevác családok költöztek Bácskába. Ugyancsak velencei források alapján tudjuk, hogy velencei, sőt Habsburg területre (a horvát határörvidékre) is költöztek bunyevácok már ekkor is, nemcsak a 17. század végén.

Tehát ma is a što nyelvjárás új hangsúlyozású íző változatát beszélő horvát etnikum által lakott területekről rajzolt ki az oszmán hódítások következtében a 15-17. században a bunyevác népesség mind Bácskába, mind mai horvátországi lakóhelyeire: Észak-Dalmáciába, Lika és Gorski kotar vidékére, a Velebit-hegység aljába. Itt él ma a bunyevác népcsoport zöme, de Délnyugat-Bosznia és Nyugat-Hercegovina horvátsága is velük rokon. Új lakóhelyeiken a 18. századi források és a helynevek tanúsága szerint még használták a bunyevác nevet. Ezt megerősíti *Martin Brajković* zenggi püspök egyik levele 1702-ből, amelynek bevezetőjében Lika lakóit ismerteti. Egy korábbi zenggi püspök, *Sebastijan Glavinić* (1630-1699) egyenesen azt írta, hogy a bunyevácok magukénak érzik a bunyevác elneve-

zést, ugyanakkor határozottan tiltakoznak, ha vlahnak nevezik őket. A vezeték- és keresztnévek kutatása bebizonyította, hogy a horvátországi bunyevácok és Magyarországra került testvéreik közös fészekből vándoroltak szét. Már *Jovan Erdeljanović* szerb néprajzkutató kimutatta, hogy az általa ismert 506 bunyevác vezetéknevből 314 megtalálható Nyugat-Hercegovinában és Nyugat-Boszniában, míg 57 vezetéknev Észak- és Közép-Dalmáciában is előfordul. Az újabb kutatások (*Petar Šimunović*, *Živko Mandić*) még több esetben mutattak rá erre a párhuzamra. A bácskai bunyevác-ság azonban, távolra kerülve az anyanemzet területétől, sajátos, egyedi jegyekkel is rendelkező népcsoportként él, akárcsak az erdélyi magyarságból kiszakadt moldvai csángók. Ugyancsak az évszázadok során, a teljesen új természeti-kulturális környezetben a bácskai bunyevác-ság – bár eredeti, dinári jellegű kultúrájából számos archaikus elemet megőrzött – új, egyedi kulturális jegyeket is felvett, néprajzi sajátosságai új elemekkel gazdagodtak.

A latin nyelvű forrásokban a 17. századtól a 19. századig szinte kizárólag *dalmata* vagy *illir* néven nevezik a bunyevácokat és sokácokat. Kivételt az osztrák tisztviselők által írt dokumentumok képeznek, ahol *katolikus* rácként jelölik őket, de ugyanekkor a szomszéd etnikumokat jobban ismerő Baranya vármegyei magyar hatóságok a rác névvel csak az ortodoxokat illették. Később a magyar forrásokban is elterjedt a katolikus és ortodox rác terminus. Bácskában a bunyevác név első és sokáig egyedüli hiteles említése 1622-ből származik (a vatikáni levéltárban őrzik *Matkovics Simon* mohácsi világi pap kérelmét, amelyben plébánia létesítését kéri a bunyevácok számára). A köreikből kikerülő írástudók (szerzetesek, nemesek, polgárok) viszont a 19. századig csak a *natio dalmatica* vagy *illyrica*, illetve *lingua illyrica* vagy *dalmatica* (dalmata) elnevezést alkalmazzák önmagukra és népcsoportjukra. Természetesen a 'natio' szó itt nem modern nemzetet jelent, de az említett írástudók anyanyelven írt műveikben sem a bunyevác, hanem leggyakrabban az ilirícki (illír), ritkábban slovinski (szláv) vagy bosansko-slovinski (boszniai-szláv) elnevezést használták, összhangban a

17. századi katolikus „illírizmus” törekvéseivel, amely vatikáni körökből indult ki, s célja egy közös délszláv irodalmi nyelv megeremtése révén az ortodoxokkal való unió elősegítése volt. Hangsúlyozni kell, hogy a 19. század közepéig a nemzetiségi hovatarozás önbevalláson alapuló elvét nem alkalmazták, a népszámlálások nem kérdeztek rá a nemzetiségre, a település összeírások nemzetiségi adatai pedig különösen a 18. században meglehetősen vegyes képet mutatnak. A Dunántúlon ugyanazon település lakóit az egyik összeíró sokác, a másik bosnyák, a harmadik tót stb. néven említi, olyan időszakban, amikor nincs adat új bevándorlásra.

Valamennyi, az egykori oszmán hódoltság területén letelepedett katolikus délszláv népcsoport, így a bunyevácok esetében is történetük során jelentős szerepet játszottak a bosnyák ferences rendtartomány (Bosnia Argentina) tagjai, akik 1463-tól szultáni engedéllyel, majd a 17. század elejétől a római Sacra Congregatio de Propaganda Fide (Hitterjesztési Bizottság) támogatásával nemcsak Bosznia, hanem a megszállt horvát és magyar területek, Szerbia, sőt Bulgária katolikus népességének lelki gondozását is ellátták. A bunyevácok és a többi említett terület katolikus népességének Szlavóniába és Magyarországra menekítésében a 17. század végi nagy háború (1683-1699) idején komoly szerepet játszottak, de a folyamatot csak segítették, nem generálták. Kulturális tevékenységükről, ami közvetlenül kapcsolódik a bajai bunyevác-ság múltjához, cikkem egy következő részében bővebben kívánok szólni.

Likai bunyevác határőr a 18. századból

Likai bunyevác nő

A bácskai bunyevácok és a magyar nemzeti integrációs törekvések

A Horvátországtól elszigetelten élő bácskai bunyevácok és sokácok körében, akárcsak a többi magyarországi horvát népcsoport tagjai között gyakorlatilag nem jelentek meg az illír gondolatok (csak egy-két bajai bunyevác származású ferencesről tudunk, akik megismerkedtek a horvát nemzeti mozgalom nézeteivel). A nyelvi-nemzeti kérdésben magyarok és horvátországi horvátok között keletkezett ellentétek hatása sem jutott el hozzájuk. A modern magyar nemzetállami intézményrendszer kiépítése meg a kezdeteknél tartott, a magyar nyelv csak 1844-ben vált teljes jogú hivatalos nyelvvé, de a nemzetiségi többségű települések iskoláit ez ekkor még nemigen érintette, s nem váltott ki ellentéteket a többségi nemzet és a hazai horvát népcsoportok között, a bunyevác elit szűk csoportja (nemesek, vezető polgárok) pedig önként választották a teljes integrációt a modern magyar nemzetbe. Ez egyben nem kis részben megmagyarázza azt a tényt is, hogy az 1848-as magyar-horvát konfliktusban a magyarországi horvát eredetű népcsoportok kivétel nélkül (tehát nemcsak a bunyevácok) a magyar ügy mellett álltak ki. Különösen érvényes ez a bunyevácokra, akik a magyarok oldalán harcoltak 1848/49-ben Bácskában, a helyi szerb felkelők és a velük együtt támadó szerbiai önkéntesek ellen. Ugyanebben az időszakban a szlovákok kétharmada és a hazai románság mintegy egyharmada is a magyar seregben harcolt, ami világosan jel-

zi, hogy akárcsak a magyarországi horvát népcsoportok esetében, köreikben sem volt még erős a nemzeti eszme hatása, a magyar forradalom társadalmi vívmányai (jobbágyfelszabadítás) erősebb hatást gyakoroltak rájuk, mint *Gaj* vagy *Jellasich*, vagy szlovákok esetében *Štur*, románoknál *Avram Iancu* nemzeti alapú hívószavai.

A dualista korszakban a megyei, helyi hatóságok gyakorlata vegyes lakosságú területeken – mint Észak-Bácska – az esetek többségében az európai összehasonlításban kiemelkedően liberális. Az 1868-as nemzetiségi törvénnyel ellentétben az asszimilációs politikát részesítette előnyben (a valóban jó törvény egyetlen hibája az volt, hogy nem tartalmazott

szankciókat a törvényszegőkkel szemben). Nyilván az asszimilációs törekvéseket nem lehetett érvényesíteni az egy tömbben élő (és más felekezethez tartozó) szerbek vagy románok körében. A szórványkisebbségek-nél több sikert lehetett elérni, különösen a lokális etnikai csoporttudattal rendelkező bunyevácok, sokácok között. A korabeli magyar politikának nem állt érdekében, hogy a horvát nemzeti integrációs törekvéseknek teret engedjen. Ehelyett a hazai katolikus délszláv népcsoportok elszigeteltségét kihasználva, asszimilációjukat segítette elő, ezért a magyar hatóságok, történészek hangsúlyozták lokális csoporttudatukat, ami a népszámlálásoknál is megjelent. Nemcsak a bunyevácok, sokácok, bosnyákok, de a muraközi horvátok esetében is szerették volna bizonyítani, hogy semmi közük a horvátsághoz. A magyar politika e téren sikeres volt, a magyarság komoly asszimilációs nyereségre tett szert.

Az asszimiláció elősegítése érdekében 1867 után megindult a bunyevác népiskolák fokozatos átalakítása magyar tannyelvű oktatási intézményekké. Persze azokban az iskolákban is, ahol még a kisebbség nyelvén folyt az oktatás, az ún. nemzeti tárgyak tanítása magyar szellemű volt. A kor magyar sajtója nyíltan propagálta az iskolai magyarosítást, s ebben az országos lapoknál buzgóbban vettek részt a helyi újságok. Ma már tudjuk, hogy a modernizációs folyamatok kezdetén a zárt etnikai közösségek felbomlása csak a városokra volt jellemző, és alig érintette a falusi közösségeket. Az

iskolai oktatás asszimilációs hatása emiatt elmaradt az elvárásoktól, pedig a hatóságok támogatták a magyar nyelvet terjesztő egyetek tevékenységét is. Számos nemzetiségi településen hoztak létre magyar olvasókört, hogy a kisebbség megismerje az államnyelvet, és a magasabb ismereteket már magyar nyelven sajátítsa el. A magyarosításban élen járó tanítókat kitüntették, a sajtó ünnepelte őket. Az újságokban heves támadások érték a kisebbség kulturális autonómiájáért, az anyanyelvi oktatás megőrzéséért fellépő nemzetiségieket. A magyar helyi sajtó azonnal pánszláv összeesküvést gyanított, ha valamelyik hazai szláv kisebbség kiállt az anyanyelvéért, vagy kultúrája ápolásához intézményi (akár magánegyleti) keretet kívánt létrehozni.

A magyarországi horvátok – katolikusok lévén – az ortodox szerbekkel ellentétben az egyház kisebbségmegőrző szerepére se nagyon számíthattak, sőt, a kalocsai egyházmegye területén, a bunyevác és sokác falvakban az 1880-as és 1890-es években elszaporodtak a templomi nyelvhasználat körüli konfliktusok, melyek 1899-ben Hercegszántón odáig fajultak, hogy a falu teljes sokác népessége elhagyta katolikus vallását, és belépett a szerb ortodox egyházba, s a kalocsai érsekség csak nagy erőfeszítések árán tudta nagyobbik részüket visszatéríteni.

A „bunyevác nemzeti újjászületés” és a horvát nemzeti integráció

A bunyevác nemzeti mozgalom ideológiájára, a horvátsághoz és a délszláv egyseg gondolathoz fűződő viszonyára a 19. század hetvenes-nyolcvanas éveiben legnagyobb hatással a mozgalom elindítója, *Ivan Antunović* (Antunovich János) kalocsai segédpüspök volt. Antunović – kihasználva az Eötvös-féle nemzetiségi törvény nyújtotta lehetőséget – 1870-ben *Bunjevačke i šokačke novine* címmel politikai lapot alapított. Törekvéseit támogatta *Haynald Lajos* kalocsai érsek, aki osztotta *Deák Ferenc* és *Eötvös József* nemzetiségi jogokról ekkortájt vallott nézeteit. Antunović püspök legfontosabbnak az anyanyelv és kultúra megőrzését, az asszimiláció feltartóztatását tartotta. Miután lapját politikai nyomásra meg kellett szüntetnie, irodalmi folyóiratokat indított. A bunyevácok fő bázisává Szabadka vált. *Ambrozije Šarčević* 1878-ban létrehozta a Népi Kaszinót (Pučka kasina), amely a bunyevácokot összefogó klubként működött, s 1879-től kezdve minden évben megrendezte a prélónak nevezett bunyevác bált, amely politikai demonstrációnak számított. (Komoly politikai támadások érték Antunovićot, mert bunyevác-sokác újságot indított, de a Szabadka és Vidéke újság a

szabadkai bunyevác kaszinó megalapításakor is pánszláv összeesküvéssel riogatott.) Egyébként a kaszinót a bunyevác elit *Tisza Kálmán*nal megegyezve, a helyi hatóságok megkerülésével hozhatta létre, a Szabadelví Pártnak ígért szavazatokért cserébe.

A bunyevácok, sokárok pártalakítási kísérletei sikertelennek bizonyultak. Jelentős volt viszont a különböző kulturális egyletek szervezése. Szabadkán és Baján 1910-ben alakult olvasókör, amely a bunyevácokat anyanyelven írt könyvekkel (köztük sok horvátországi művel) látta el. Mindez nem pótolhatta az iskolákat, sőt 1910-re már csak néhány községben maradt meg az anyanyelvi oktatás, s a magyar vallás és közoktatásügyi minisztérium ismételt elutasította a bunyevácok anyanyelvi oktatásra vonatkozó kérelmeit. A bunyevác közösség vezetői magániskolák létrehozásával próbálták orvosolni a helyzetet, e célból 1913-ban egyletet alapítottak.

Antunović püspök meg volt győződve arról, hogy egy kisebbség nemzeti öntudatának megőrzésében, kialakításában fontos szerepet játszik múltjának ismerete. Ezért 1882-ben Bécsben megjelentette a bácskai bunyevácok és sokárok történetét bemutató könyvét: *Értekezés a Duna-menti és Tisza-menti bunyevácokról és sokákról* (*Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih*). A bunyevác és sokác nevet a püspök azért alkalmazta, mert a korábbi illír név Gaj mozgalma miatt magyar körökben negatív felhangot kapott.

Antunović nem kívánta ráerőltetni olvasóira a horvát népnév használatát, de nagy hangsúlyt kapott könyvében, hogy a bunyevácok horvát etnikai területről származnak. Felhívta az olvasók figyelmét, hogy legközelebbi rokonaik Horvátországban élnek, s meg volt győződve arról, hogy a bunyevácok és sokárok csakis a hasonló kultúrkörhöz tartozó, azonos vallású horvát nemzetben tudnak fennmaradni, s alapvető kulturális sajátosságaikat megőrizni, ahogy a székelyek is megőrizték kulturális sajátosságaikat a magyar nemzeten belül. Meg volt győződve arról is, hogy a bunyevácok és sokárok teljesen különálló népcsoportként vagy a magyarságba, vagy a szerbségbe fognak beolvadni. Antunović püspök művében kimondta, hogy bunyevácként a horvát-sághoz tartozónak érzi magát: „*A mohácsi csata után mindenütt, ahol csak letelepedtek a szlávok, bárhol, ahol szerbek voltak, ott nagyobb vagy kisebb számban voltak bunyevácok és sokárok, vagy ahogyan ma szeretjük magunkat nevezni, horvátok...*”

A horvátországi délszláv egységtörökvések apostolának, *Josip Juraj Strossmayer*

püspöknek barátjaként Antunović maga is horvátok és szerbek közeledését szorgalmazta (azonban Antunović mindezt Szent István koronájának égíse alatt képzelte el, s ahogy maga írta, elítélendő bárki, aki a Szent Koronából gyémántokat akarna kiszakítani). A délszláv egység létrejöttét viszont Antunović – a liberális Strossmayerrel ellentétben – csak úgy tudta elképzelni, ha a szerbek visszatérnek a katolikus egyházba. Uniós elképzelései nagy felháborodást váltottak ki a szerbek körében. Antunović horvát orientációját a bunyevác értelmiség idősebb generációjában többen fenntartásokkal fogadták, s a különálló bunyevác modellt képviselték, de a fiatalabb generációkban már a horvát érzelmek is megjelentek – persze 1918-ra általában egyben a délszláv egység hívei is lettek.

Tulajdonképpen a problémát nem kis részben az okozta, hogy Ljudevit Gaj illír mozgalma, majd hivatalosan is az 1868. évi magyar-horvát kiegyezés révén autonóm jogállású Horvát-Szlavónország a horvát hivatalos nyelv alapjaként a što nyelvjárás jező/ijező változatát fogadta el, noha a 17-18. században, egészen a 19. század harmincas éveig a főként ferences szerzők által művelt irodalom íző nyelvjárásban íródott a bosnyák-horvát ferencesek budai kultúrkörétől kezdve Szlavónián át Boszniáig (beleértve az első teljes, 1831-ben Budán megjelent horvát bibliafordítást is, *Matija Petar Katančić* alkotását). Gaj és mozgalma a délszláv egység létrehozásáról álmodozott, és ez a lépés gesztus volt a szerbek, különösen a jeles szerb nyelvújító, a nyugat-szerbiai születésű *Vuk Stefanović Karadžić* irányában, akinek „anyanyelvjárása” a što dialektus jező változata volt, s erre a nyelvre fordította le elsőként a szerbek között a Szentírást (korábban a szerb egyházban az egyházi szláv nyelv különböző változatait használták, nem pedig a szerb népnyelvet). Gaj és társai gesztusa azonban nem járt sikerrel: a szerb nemzetállam központja (Belgrád és környéke s a Vajdaság is) az ező változatot beszélte, ezért ma ez a nyelvjárás képezi Szerbia hivatalos nyelvét.

Bár eleinte óvatosan, de Zágráb egyre nagyobb érdeklődést mutatott a bácskai bunyevácok és sokárok ügye iránt. Antunović már

Ivan Antunović (Antunovich János) kalocsai segédpüspök (1815-1888), a bunyevác-sokác „nemzeti megújulás” vezéralakja

korábban is kapcsolatban állt Strossmayer püspökkel. A kontaktusok Horvátország és a bácskai bunyevácok között egyre intenzívebbek lettek. A zágrábi *Matica hrvatska* 1895-től állandó képviselőt tartott Szabadkán, majd az ugyancsak horvátországi *Szent Jeromos Horvát Irodalmi Kör* (Hrvatsko književno društvo Sv. Jeronima) is megkezdte működését a térségben, s horvátországi folyóiratokat, könyveket terjesztett. A bácskai bunyevác értelmiség új generációja a huszadik század elején jelentős számban horvát orientációjúvá vált. A *Neven* című hetilap 1913-ban kinyilvánította: „*Elvünk, hogy a bunyevácok a horvát nemzet egyik ágát képezik, s nyelvük tisztán horvát.*” (forrás: az eredetileg 1884-ben Baján elindított, de ekkor már Szabadkán megjelenő *Neven* című lap 1913. február 15., 1. oldal, aláíratlan szerkesztőségi vezércikkében található ez a mondat, «uredništvo», „a szerkesztőség” aláírással: a szerző nyilván az új szerkesztő *Šandor Rajčić*). Persze, nem mindenki fogadta el ezt a nézetet, volt olyan bunyevác értelmiségi, aki inkább a különállóság híve volt (persze, ők is egy tágabb délszláv egységbe beagyazódva képzelték el az önálló népcsoportként való fennmaradást).

– Folytatjuk –

Viharos idők bajai hadügyminisztere

150 éve született Schnetzer Ferenc

■ **Baja számos országos karriert is befutó politikus és közéleti ember szülőhelye napjainkban is. Ha Baján született hadügyminiszter nevét keressük, akkor mindenkinek – joggal – Mészáros Lázár neve jut eszébe. Pedig a 20. század elején városunk még egy „hadügyért” adott az országnak. A 150 évvel ezelőtt született Schnetzer Ferenc 1919-ben a Friedrich-kormányban vezette a honvédelmi tárcát, és ebben a minőségében kezdeményezte a magyar katonalelkéjszi szervezet kiépítését. Néhány hónapig tartó miniszterségét követően is aktív közéleti személyiség maradt: előbb a köztisztviselők szövetkezetének elnöke, később városunk nemzetgyűlési képviselője is volt. Az alább írás katonai pályáját foglalja össze.**

Schnetzer Ferenc (1867. október 26., Baja – 1944. április 3., Budapest) gimnáziumi tanulmányainak befejezését és a bécsi kereskedelmi akadémia (Wiener Handelsakademie) elvégzését követően – kedvezményre jogosító végzettség birtokában – 1887-től egyéves önkéntes szolgálatot teljesített a cs. és kir. (I. Károly román király nevét viselő) 6. gyalogezredben.

1889. január 1-én tartalékos hadnaggyá nevezték ki, majd 1889. október 31. és 1890. március 1. között próbaszolgálatos volt a cs. és kir. (I. Vilmos német császár és porosz király nevét viselő) 34. gyalogezredben. 1890. január 27-én a cs. és kir. 2. Gyalogsági Kadétiskolán kiegészítő tiszti vizsgát tett Budapesten, és 1890. március 1-jén (1891. november 1-ji ranggal) hivatásos hadnaggyá nevezték ki. A kadétiskolában összességében „nagyon jó” minősítést ért el, mindössze egyetlen tantárgyból szerzett „elégséges” érdemjegyet.

Ez követően alig egy év csapatszolgálat után sikeres felvételi vizsgát tett a bécsi cs. és kir. Hadiiskolára (Kriegsschule), amely a monarchia legmagasabb katonai képzettséget biztosító intézménye volt. Felvételt olyan 28 évesnél fiatalabb, nőtlen hadnagyok, főhadnagyok, ritkán századosok nyerhettek, akik minimum három éve tisztként szolgáltak, „igen jó” minősítést szereztek, biztos német nyelvtudással rendelkeztek, illetve az öt tárgyból álló felvételi vizsgát eredményesen teljesítették. Az iskola a vezérkarba történő bejutáshoz szükséges képzettséget biztosította; ha a tiszt a végzést követő három-négy évig tartó csapatszolgálaton megfelelően teljesített, kérelmezhetette felvételét a vezérkarhoz. A vezérkar a katonai vezetés felső intézményeinél és a magasabb szervezeti egységek parancsnokságain szolgálatot teljesítő tisztek külön állománykategóriája. Tagjait az előkészítés, a szervezés és a harcvezetés területén osztották be, és a tábormoki rangot elérő, ezáltal a vezérkari testületből kiváló tisztek kivételével rendfokozatuk előtt a vezérkari minősítést használták.

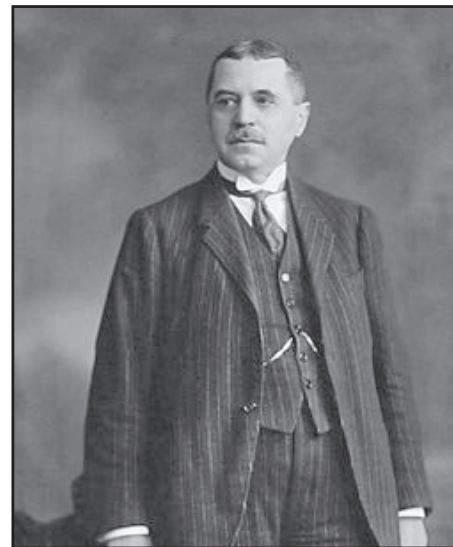
Az 1892. november 1. és 1894. október 14. között folytatott tanulmányai során Schnetzer Ferencnek évfolyamtársa volt az intézmény-

ben – többek között – Bartha Lajos, aki 1915. március 29-től 1918. november 25-ig a m. kir. Ludovika Akadémia parancsnoka; Alfred Redl, a cs. és kir. Nyilvántartó Iroda (Evidenzbüro) kémelhárító részlegének vezetője 1907 és 1912 között; vagy Albert Margutti, aki 1917 decemberében a bécsi cs. és kir. Hadilevéltár (Kriegsarchiv) igazgató-helyettese lett.

1894. november 1-től a személyi feljegyzések szerint az „érett személyiségű, vidám természetű, nagyon jó képességű” fiatallembert létszám feletti viszonyba helyezték a 34. gyalogezredben. 1895. október 31-ig a cs. és kir. 17. gyaloghadosztálynál, 1895. november 1. és 1896. december 31. között – már főhadnagyi rendfokozattal – a cs. és kir. 33. gyalogdandárnál teljesített szolgálatot beosztott vezérkari tisztként. 1897. május 1-jén helyezték át a cs. és kir. (Frigyes badeni nagyherceg nevét viselő) 50. gyalogezredhez. Ekkor történt századosi előléptetése is. Néhány nappal később, 1897. május 4-én a *Budapesti Hírlap* a *Napi hírek* című rovatban – többek között – arról is hírt adott, hogy „Schnetzer Ferenc vezérkari százados eljegyezte Szendeffy Emma kisasszonyt, Szendeffy József honvéd főtörzsorvos leányát.”

1899. szeptember 1-jén a budapesti cs. és kir. 2. Gyalogsági Kadétiskolára helyezték tanári beosztásban. 1901. szeptember 1-től a Magyar Királyi Honvédség állományába került, és tanári minőségben a Ludovika Akadémiához vezényelték, ahol 1905. október 10-ig a Ludovika Akadémián a hadseregszervezés és harcászat tanára, illetve a *Ludovika Akadémiai Közöny* szerkesztője.

Az egyik szakmai téma, amely Schnetzer Ferencet pályafutása során leginkább foglalkoztatta, a katonai oktatás megújítása volt. 1905-ben *Központi honvédkönyvtár* című cikkével eszmecsere kezdeményezett a katonai könyvtárak helyzetével kapcsolatban a közönyben. Vitaindító írásában bírálta a korabeli viszonyokat, áttekintette és hiányosnak minősítette az ezredkönyvtárak gyűjteményeit. Úgy védekezett, hogy a megfelelő színvonalú tisztképzéshez a Ludovika Akadémia könyvtárának törzsanyagából és az ezredkönyvtárak

Schnetzer Ferenc

gyűjteményéből felállítandó központi könyvtárra lenne szükség, amelynek gyarapodása a tisztikar által önkéntesen fizetendő éves adóbevételből oldható meg. Javaslatára szerint ebből a forrásból a központi intézmény előfizetne a fontosabb katonai szaklapokra az alulalakok könyvtára számára, amelyek továbbra is beszerezhetnék a mindennapi használathoz szükséges műveket, és birtokukban maradna szépirodalmi állományuk is.

A *Hadsereg* című folyóiratban sárói Szabó Lajos százados (a Magyar Tudományos Akadémia Hadtörténelmi Bizottságának későbbi segédtagja) reagált a felvetésekre. Egyetértett a könyvtárügy jelentőségével, de a központosítás helyett ő a decentralizációt hangsúlyozta, és az ezredkönyvtárak állami támogatással történő fejlesztése mellett érvelt. A központi könyvtár és az önkéntes adó gondolatát elvetve olyan ezredkönyvtárak létesítését szorgalmazza, amelyek tudományos könyvtárak, nem kizárólag katonai gyűjtőkörrel.

Schnetzer szolgálata az akadémián 1905. október 10-én ért véget, amikor is a pozsonyi IV. honvéd kerületi parancsnokság vezérkari főnökének nevezték ki. 1905. november 19-én a Ludovika Akadémián teljesített szolgálata jutalmaként császári és királyi elismerésben részesült („Jegfelső megelégedés”), 1906. május 1-jén pedig őrnaggyá léptették elő.

Egy 1907. szeptember 28-án kelt határozattal áthelyezték a honvédelmi minisztériumba, ahol a 11. osztály vezetésével bízták meg. Az osztály ügyköre elsősorban a honvéd nevelő- és képzőintézetek szervezésére és katonai, nevelésügyi, tudományos, valamint gazdasági vezetésére terjedt ki. Schnetzer Ferenc irányítá-

sával számos reformintézkedést sikerült életbe léptetni, többek között a Ludovika Akadémia óratervére vonatkozóan.

Az 1897. évi XXIII. törvényben kialakított magyarországi katonai akadémiai képzés (a cs. és kir. akadémiák óratervével megegyező) 1898. évi óratervén az azt követő tíz évben csak kisebb módosításokat eszközöltek, míg tevékenysége nyomán 1908-ban lényegi változtatás történt. Az 1908. évi tanterv tárgyait a Honvédelmi Minisztérium 11. osztályának 1908. március 11-én kelt iránymutatása alapján csoportosították, és nevezték ki az egyes tanulmánycsoportokat felügyelő vezetőket. A korábbi tantervhez képest az óraszámok változása alapján megállapítható, hogy a katonai és gyakorlati tantárgyak kerültek előtérbe. A katonai tárgyak, illetve a gyakorlatokkal és a kiképzéssel összefüggő tárgyak több mint háromnegyedét tették ki a tanítási óráknak, a fennmaradó óraszám oszlott meg az idegen nyelvi és az általános közműveltségi tantárgyak között. Az 1898. évi óratervhez képest lényegesen alacsonyabb óraszám jutott az új, gyakorlatiasabb katonai szemléletű tárgyaknak (pl. egészségügyi ismeretek, hadtörténelem, katonai földrajz), de a tényleges szolgálat során jobban hasznosítható tantárgyakat (pl. harcászat, terepábrázolás, utászszolgálat, szolgálati szabályzat) kiemelt óraszámokban oktatták.

Az ábrázoló mértan, földmértan, mennyiség-tan a továbbiakban nem szerepelt a tantárgylistában, azonban megjelent három új tárgy: a műszaki rajzolás, az általános hivatás- és álláskötelek, továbbá az általános pedagógia. Utóbbi kettő az általános közműveltségi tárgycsoporthoz tartozott, és először itt jelent meg a magyar katonai képzésben a leendő csapattisztek nevelő feladataira történő felkészítést szolgáló pedagógiai tantárgy. Az erre vonatkozó igény már korábban megmutatkozott. *Aggházy Kamill* hadnagy (a Honvédelmi Minisztérium Hadiléváltárának későbbi levéltárnoka, a Hadtörténeti Múzeum alapítója) *A katonai kiképzés és pedagógia* című tanulmányában a *Ludovika Akadémiai Közönyben* 1906-ban arról értekezett, hogy a tisztikar jelenleg nem rendelkezik megfelelő pedagógiai ismeretekkel, pedig elengedhetetlen szüksége volna rá, hiszen tanítania kell. Következtetése szerint a pedagógiát tantárgyként rendszeresíteni kell, hiába élt korábban az a vélekedés, hogy egyrészt a korábbi tantervek intenciói valamilyeni pedagógiainak nevezett tudást kijelöltek, másrészt a katonatiszti és a pedagógusszerp egymástól nem különül el, harmadrészt az ilyen irányú tudást a csapatszolgálat során el lehet sajátítani. Schnetzer Ferenc *Szurmay Sándor* vezérkari ezredessel (később honvédelmi miniszter) közösen a katonai képzőintézetek tanárai számára egy olyan pedagógiai mód-

Schnetzer Ferenc (az álló sorban az ötödik) a Friedrich-kormány tagjaként, 1919

szertani tanfolyam szervezésére dolgozott ki javaslatot, amelyben jelentős óraszámú elméleti oktatás (pl. elméleti és gyakorlati pedagógia 36 tanóra, pedagógiai intézmények ismertetése 6 óra) mellett gyakorlati foglalkozásokat (pl. az idegen nyelvek és az általános műveltségi tárgyak oktatására pályázó tanárjelölteket polgári középiskolai szaktanárok mellé osztották be, vagy rendszeres óralátogatást végeztek) is tartottak. A tanfolyam miniszteri egyeztetést és professzori pontosítást követően el is indult, és a korszak elismert egyetemi tanárai tanítottak, pl. *Finánczy Ernő* vagy *Révész Géza*. (Ugyanazzal az 1907. szeptember 28-án kelt rendelkezéssel nevezték ki Szurmay Sándor ezredest a Honvédelmi Minisztérium II. csoportjának élére, mint Schnetzer Ferenc őrnagyot az ebbe a csoportba tartozó 11. osztály vezetőjének.)

Bosznia-Hercegovina annektálását követően, 1908-ban a monarchia számára már kézzelfogható balkáni válságnak kétségkívül szerepe volt a hangsúlyeltolódásban, amely nem csak a Ludovika Akadémia tantervében volt érzékelhető, hanem a többi m. kir. katonai képzőintézményben is, hiszen azokban is megtörtént a tantárgyak csoportosítása, illetve a tartalmi és óraszám-beli arányok módosulása. Ezzel Schnetzer Ferenc tevékenysége érezhetően hatással volt a magyarországi katonai oktatás alakulására.

1909. november 1-től alezredesi rendfokozatban ellátott minisztériumi beosztása egy 1911. október 26-án kelt intézkedéssel ért véget. (Ebben az évben Schnetzer Ferenc beosztottjaként teljesített szolgálatot sárói Szabó Lajos százados, akivel 1905-ben a könyvtárügyi eszmecserét folytatta.) Ekkor áthelyezték a közös hadsereghez, a cs. és kir. (Frigyes főherceg nevét viselő) 52. gyalogezred állományába vezényelték csapatszolgálatra. Ugyanebben az évben november 6-án kitűnő tevékenységével elnyerte az Osztrák Császári Vaskorona Rend III. osztálya kitüntetését.

1913. január 22-től, ezredesi előléptetéssel, a cs. és kir. (Albrecht főherceg nevét viselő) 44. gyalogezrednél szolgált, majd valószínűleg 1913 augusztusában a cs. és kir. (Heinrich Kummer von Falkenfehd lovag nevét viselő) 24. gyalogezred parancsnokának nevezték ki. Ezt a tisztséget valószínűleg 1915. február 17-ig betöltötte.

1915. március 12. és április 25. között a cs. és kir. (Joseph von Reicher báró nevét viselő) 68. gyalogezred parancsnoka lett. A cs. és kir. 44. gyalogezred története és *A világháború 1914–1918* című sorozat erre az időszakra vonatkozó részei számos alkalommal említik az orosz fronton, a Kárpátok előterében harcoló, a Szurmay Sándor altábornagy által vezetett, 1915. január 14-től Szurmay-csoportnak nevezett hadseregcsoport alárendeltségébe tartozó – általában cs. és kir. 68. gyalogezredbeli zászlóaljából és hozzárendelt útegekből, esetenként a cs. és kir. 83. gyalogezred egyes csapataiból álló – Schnetzer-csoportot, Schnetzer-különítményt, amelynek közvetlen felettese. A csoport harcértéke az aktuális hadi helyzet függvényében változó volt.

1915. július 30-án „az ellenség előtt tanúsított vitéz és eredményteljes magatartás elismeréséül” az Osztrák Császári Vaskorona Rend III. osztálya hadidísztménnyel kitüntetésben részesítettek. A határozat szerint Schnetzer Ferenc ezredes a 24. gyalogezred állományába tartozott, és egy gyalogdandár vezetésével bízták meg. Feltehetően létszám felettiként tartották nyilván a cs. és kir. 24. gyalogezredben, a dandár pedig a m. kir. 40. gyalogdandár lehetett. A dandár vezetését 1915 májusa és 1916 júniusa között valószínűleg ő látta el. (1915 szeptemberében ideiglenesen a m. kir. 73. gyalogdandár parancsnoka lett, 1916 áprilisában és május elején pedig szabadságon tartózkodott.)

1916. december 8-án vezérőrnaggyá léptették elő, és a következő évben a cs. és kir. Hadügyminisztérium (k. u. k. Kriegsministerium)

17. (szénellátási ügyekkel foglalkozó) osztály vezetőjévé nevezték ki. 1917. október 17-én felmentették beosztásából, a közös hadsereg élelmezési bizottságához vezényelték, amelynek helyettes elnöke lett, és egyúttal ellátta a budapesti kirendeltség vezetői feladatait is. Az 1917 februárjában össze állított bizottság élén *Ottokar Landwehr von Pragenau* vezérőrnagy állt, akivel évfolyamtársak voltak a Hadiiskola 1892-ben indult évfolyamában.

Az első világháború végéig az alábbi kitüntetésekben részesült: Osztrák Császári Lipót rend lovagkereszt hadidíszítménnyel, Osztrák Császári Vaskorona Rend III. osztály hadidíszítménnyel és kardokkal, Katonai Érdemkereszt III. osztály hadidíszítménnyel és kardokkal, Bronz Katonai Érdemérem vörös szalagon, Katonai Tiszti Szolgálati Jel III. osztály, Bronz Jubileumi Emlékérem, Katonai Jubileumi Kereszt, 1912–13. évi Emlékkereszt, Szász Királyi

Albrecht Rend II. osztály középkereszt, német Vaskereszt II. osztály.

Az őszirózsás forradalmat követő időszakban aktív résztvevője volt az ellenforradalmi szervezeteknek, kapcsolatban állt a Magyar Országos Véderő Egylet (MOVE) vezető személyiségeivel. 1919 júliusában csatlakozott az 1918 decembere óta egymással párhuzamosan működő ellenforradalmi szervezetek együttműködésének tekinthető Fehér Ház Társaságához, és közreműködött a Peidl-kormány megbuktatásában. Az első Friedrich-kormányban 1919. augusztus 7-től augusztus 15-ig megbízottként a budapesti Hadügyminisztérium vezetője volt, majd augusztus 15. és november 24. között már hadügyminiszterként állt az egyesített (budapesti, illetve szegedi) hadügyminisztérium élén.

Hivatal időszakában kiadott számos intézkedése a legkülönbözőbb jelentőségű ügyeket

érintette. Például a Nemzeti Hadseregbe jelentkező tisztekkel szemben igazolás lefolytatását rendelte el, intézkedett a karhatalmi alakulatok szervezéséről, katonai iskolákban történő tanári szolgálatvállalásra szólította fel a tényleges tiszteket, a katonalelkészek helyzetének rendezése ügyében tett lépéseket, a Fővezérség számára sorozás elrendelését engedélyezte.

A hadügyminiszteri posztot tényleges állományú vezérőrnagyként töltötte be, felmentését követően nyugállományba vonult, az 1920-as években címzetes altábornagyi előléptetésben részesült, később közeleti tevékenységet folytatott (Baja város ideiglenes nemzetgyűlési képviselője volt), illetve szövetkezeti (Magyar Köztisztviselők Fogyasztási, Termelő és Értékesítő Szövetkezet) és vállalati (Közérdéki Élelmezési Részvénytársaság) igazgatóságban töltött be különböző pozíciókat.

Takács Gyula

Régi barátunk, a Gemenc új filmben

■ *A gemenci táj és az ártér gazdag élővilága már számos természetfilmet meghihletett. A műfaj első hazai alkotása a Gyöngyvirágtól lombhullásig (Homoki Nagy István 1953-ban bemutatott, máig közkedvelt műve) is ide vezet a nézőt. Az utóbbi évek legsikeresebb természetfilmjében, a Vad Magyarország – A vizek birodalmában (Török Zoltán, 2011) pedig a Kádár-szigetben fészkelő rétis-pár kap jelentős szerepet. Ebben az évben Olma Frigyes mutatta be nekünk Gemenc – Az árterek világa című munkáját.*

Bajai honpolgárként minden nap látjuk a Dunát és az ártéri erdőt. Van, aki az autóból elszuhva, más a Türr-emlékmű tetejéről tekint le rá, vagy épp a kisvasúttal egészen Keselyűsig eldöcögve figyel. Sokan bemelegedünk a sáros utakra kirándulni vagy gombák, halak, vadak után kutatni. *Olma Frigyes* és társai azonban úgy látják a Gemencet, ahogyan kevesen. Kamerájuk az erdő felett repül, követi a folyó kanyargását, majd leereszkedik a fák közé. Megkeresi a tőzikeket az aljnövényzetben, és a víz alá merül a szerelmes varangyok után. Az idő néha gyorsan pereg, és hirtelen nyúlnak meg az árnyak, megiramodik a pára a rétek felett, és sebesen emelkedik az áradó folyó vize. Változnak a napszakok. A rendező látja a hajnali fényeket az erdő sűrűjében, a verőfényes nyári délidőt, a vörösen lebukó napot és a fehér teliholdat is.

A főszereplők régi ismerőseink. Talán már mi magunk is találkoztunk velük: a konda, a rudli, a vízimadarak sokasága. Estére a Lassi vasútállomásra megérkezik a róka, a vén fák törzsén pedig mókus cikázik. A filmesek azonban látják az apró pillanatokat, a meghitt részleteket is. Finoman megmozdul egy fül, hirtelen lecsap egy hegyes csőr, halat ragad meg egy pár éles karom. A hazatérő hód szinte csókkal köszönti párját, szarvasborjú bőki

meg anyja tőgyét. Malacok „óvodája” izleli meg először az eperfa édes termését. Sakál készül fel a vadászatra, és jégmadár küszködik zsákmányával, egy méretes snecivel. Bimbózó agancsok erdeje hajladozik a holtág partján. Izgalmas kukucskálás ez, a részletek szépsége és harmóniája. Képek sokasága, melyek mögött lessátorban töltött napok hosszú és kemény munkája áll. A film öt év alatt, több mint 200 nap forgatással készült. Az alkotók mindezt polgári foglalkozásuk mellett vitték véghez.

A feketegolya-család fészkebe kihelyezett vadkamerával kémlelnek be, és a legfontosabb pillanatokat válogatják ki számunkra. Szemünk előtt újul meg a fészkek a kora tavaszi erdőben. Egymásra talál a hűséges pár, és megfog az új nemzedék. Kikelnek, felnőnek, tollasodnak, míg végül elindulnak hosszú vándorlásukra a gólyafiak. Hasonlóan egyedi képsorok szólnak a 2013-as nagy árvízről, az állatok küzdelméről és a levonuló ár után hátrahagyott pusztításról.

Olma Frigyes látja a szépet, és elrejtja a csúfságot. Az erdő alján tonnaszám hever a szemét, idegen fajok özönlik el az erdőt. Nagy irtásokon szigorú sorokban nő a papírmár. Fogatkozik a víz, és az ártér lassan kiszárad, miközben újabb folyamszabályozás réme fenyeget. A rendező

tapintatosan megkímél minket attól, hogy a természet nagyszerűségét figyelve ne kelljen saját kisszerűségünkkel szembenézni. A film narrációja mértéktartó és érdekes. Kellő mennyiségű információt kapunk, de nyoma sincs az oktató hangvételnak. A varázslatos képsorok alatt klasszikus zenedarabok támasztják alá a hangulatot.

A filmet a néhány eddigi nyilvános vetítést követően hamarosan ismét látni lehet majd, ezért remélem, minél többen megnézik, azt követően pedig remélhetőleg hamarosan valamilyen formában is hozzáférhetővé válik. Megtekintését mindenkinek szívesen ajánlom, de nekünk, bajaiaknak szinte kötelező. Olyan élmény, mint amikor egy régi barától tudunk meg új és izgalmas titkokat. (*A Gemenc-film nyerte az M5 kulturális csatorna különdíját a gödöllői Nemzetközi Természetfilm Fesztiválon és a XIII. Arany szem operatőrverseny Természetfilm kategóriáját is, aligha véletlenül – a szerk.*) (*Gemenc – Az árterek világa. 2017. Operatőr: Barkuti Balázs, Olma Frigyes, Utassy György. Rendezte: Olma Frigyes*)

Masa György

Olma Frigyes rendező a kamera mögött

Hegedűtanár és varázsló egy személyben

■ *A hivatalos adatok szerint LOVRETITY ERIKA foglalkozását tekintve hegedűtanár. Valójában azonban varázsló. Sok évtizedes pályafutása során növendékek sokaságával foglalkozott, de ennek a foglalkozásnak csak egyik eredménye az, hogy ezek a gyerekek megtanultak hegedülni (többben közülük úgy, hogy maguk is zenei pályára léphettek). Ennél is fontosabb azonban, hogy a zeneiskolai órákon a hegedűtanulás ürügyén szeretetet, odafigyelést, elfogadást – de talán egyszerűbb, ha azt mondjuk: emberséget – kaptak. Ennek hatását az is jelezte, hogy sok növendéke az érettségi évéig folytatta nála a tanulmányait. Azok is meggyőződhetek erről, akik szeptember 2-án jelen voltak azon a meglepetés-koncerten, amelyet egykori tanítványai szerveztek a Kultúrpalotában. Jöttek haza Debrecenből, Szegedről, Budapestről és az ország más pontjairól azok, akik időközben maguk is hegedűtanárrá lettek, és azok is, akik évek óta alig vették kezükbe a hangszert: jogászok, gépészek, közgazdászok, orvosok. Valamikor mind élvezhették Erika zenei és emberi törődését, most közös muzsikálással fejezték ki hálájukat egykori tanáruknak. A hangverseny adott alkalmat arra, hogy pályafutásáról kérdezzem őt.*

– Nagy szerencsém volt a tanáraimmal – igazi egyéniségek voltak, és mindegyiküktől fontos dolgokat tanulhattam. Itt Baján dr. Aszalósné Timáry Mária foglalkozott velem, aki a hegedűtanítást a zene felől közelítette meg. Később Dénes László készítette fel a főiskolai felvételire, ő a metodika sokak által elismert mestere volt. Kettejük eltérő felfogása és tanítási módszere nem zavarta, hanem jól kiegészítette egymást. Dénes László a főiskolán is tanáraim közé tartozott, de nagy jelentőségű volt ott a Halász Ferencsel, illetve Lányi Margittal végzett munka is.

– *Hogyan kerültél a zeneiskolába Mária nénihez? Egyáltalán, ki mondta, hogy tessék elmenni hegedülni?*

– Hát Petz Eszter néni! Csodálatos egyéniség volt. Én eredetileg zongorázni szerettem volna, de az otthoni körülményeink ezt nem engedték meg. A hallásom és a termetem miatt is azt mondta, hogy nekem muszáj hegedülnöm, mert ilyen kicsi kézzel nem lehet egy oktávot átfogni a zongorán. Azt hitte, hogy ez majd meggyőz engem, de tulajdonképpen inkább rákényszerítettek arra, hogy hegedüljek. Akkor még minden ÉZI-s gyereknek kötelező volt néhány évig hangszert tanulnia. Az első vagy második osztály végén az összes zeneiskolai tanár beült az énekórára, és nekünk énekelnünk kellett – lényegében nyilvános felvételi volt ez, ahol a tanárok már eldönthették, kit szeretnének majd tanítani. És kötelező volt a kórus is. Mindannyian énekelünk Vancsuráné Dunai Márta kórusában, ami nekem szintén meghatározó volt. Szóval Petz Eszter néni mondta, hogy látod, Erikám, milyen aranyos ez a kis hegedű, de én nem szerettem, megmondom őszintén, kezdetben nem volt az én hangszere.

– *Végül hogyan győztek meg, vagy Te hogyan győzted meg saját magad?*

– Úgy történt, hogy volt egy nagyszerű

zongorista osztálytársam, Tetézi Gábor, és olyan jól ment a közös muzsikálás, hogy Mária néni már az első év után el mert vinni bennünket egy kamarazenei fesztiválra Pécsre. Gáborral mi ott, kis rövidnadrágos, rövid szoknyás pici gyerekként, szonáta-partnerekként valami hihetetlen sikert arattunk. Még tévéfelvétel is készült rólunk, ami az akkori időben egészen különleges esemény volt. És azt mondtam magamban, ha nekem ez ilyen könnyen megy, akkor miért ne hegedüljek tovább?! Ez volt tehát a vízvonal. Később persze zongorát is kellett tanulnom, méghozzá Recska Ilonka néninél, aki igazgatója és ugyancsak meghatározó egyénisége volt a zeneiskolának. Néhány év hegedülés után azonban, amikor az ember már hozzászokott a más irányú mozgásokhoz, nem volt könnyű elkezdeni a zongorázást. Ez tehát inkább feszültséget jelentett, míg ha hegedülnöm kellett, akkor valóban jól éreztem magam a bőrömben.

Mária néni egyébként mindig nagyon kedves volt, és nagyon sokat foglalkozott velem. Tőle láttam azt, amit tanárként aztán én is folytattam, hogy nyáron is dolgoztunk, tehát nem hagyott három hónapig magamra, hanem egy-két hetente a vakáció alatt is voltak óráim. Beleadott apait-anyait, hogy a lehető legjobban megtanítsan hegedülni. Később egy nagyon szép mondatot kaptam tőle: *Erika, te a zenei gyermekem vagy.* Ezt és a sok áldozatot, szeretetet, zenei útmutatást és minden mást, amit tőle kaptam, igyekeztem meghálálni, amikor ő már idős volt. Én úgy gondolom, hogy mindent meg kell hálálni. Ahogyan most én is rengeteg mindent kaptam vissza ezen a hangversenyen a saját növendékeimtől.

– *A családotban mennyire volt jelen a zene?*

– Tulajdonképpen kevésbé. A nagyapám volt az egyetlen, aki hangszerezen játszott. Ő tárogatózott, emlékszem is a játékára, a tá-

Lovretity Erika

rogató hangjára. Az anyukám és az apukám pedig az evangélikus egyház kórusában énekeltek. Az apukámnak kifejezetten szép hangja volt, és az anyukámnak is tökéletes volt a hallása és gyönyörűen énekelte, így biztos, hogy tőlük is örököltem valamit.

– *Akkor tehát ők választották neked az ÉZI-t?*

– Nem. Nagyszerű óvónőm volt, Bácskai Leli néni, aki az iskolaválasztáskor azt mondta az anyukámnak, hogy ezt a kislányt muszáj a zenei általánosba vinni, mert nagyon jó hallása van, és biztos, hogy ott jó helye lesz. Ennek köszönhetem, különben nem kerültem volna oda. Ez is szerencsés véletlen volt.

– *És azt is szerencsés véletlennek tartod, hogy bár a diplomaszerezést követően felajánlottak neked egy pesti állást, mégis hazajöttél?*

– Dénes László vezetőtanár volt a VI. kerületi zeneiskolában, ő hívott oda már második koromban, ami ritkaságnak számított. Néhány növendékem volt ott, és önállóan dolgozhattam, de szigorú ellenőrzés mellett. Rendszeresen látogatta az óráimat, figyelte, hogyan haladunk a gyerekekkel. Harmadik év végén azután az igazgató azt mondta, hogy szívesen foglalkoztatna, de én haza szerettem volna jönni. Egyrészt a szívügyek miatt – a férjem akkor még egyetemre járt –, másrészt úgy éreztem, hogy nekem itt lesz jó. Nagyon vágytam haza, és Mária néni is folyton csalogatott. Volt ugyan szó arról is, hogy továbbtanulok a Zeneakadémián, de

Régebbi és újabb tanítványok: a meglepetéskoncert résztvevői

akkoriban sok baj volt a kezemmel, és erről végül le kellett tennem.

– *Hogyan kezdődött a tanári pályád Baján?*

– Ahogy említettem, Mária néni módszere az volt, hogy a zenén keresztül kell tanítani magát a hangszert. A másik oldalon pedig ott volt egy nagyon kidolgozott metodikán alapuló tanítás, amelyet Dénes tanár úrtól tanultam. Ennek a kettőnek a kombinációját kellett létrehoznom. Amikor visszakerültem Bajára, egykori tanárom kollégája lehettem. Én 18 elsősrel kezdtem, ami lélekölő dolog volt, ezt nem tudom szebben mondani. Mária néni ugyan félév táján átadta egy nagyobb tanítványát, és vele már végre egészen más élmény volt az órákon hegedülni, de úgy éreztem, hogy elég lassan indulnak be a dolgok. Azóta is sokszor figyelmeztetem a kollégáimat, hogy lassan tanulja meg az ember – nem is azt, hogy mit akar csinálni, hanem azt, hogy hogyan kell az elképzeléseit megvalósítani. Néhány év múlva aztán már egyre jobban szerepeltek a tanítványaim, jók voltak a visszajelzések, de én még mindig úgy éreztem, hogy tanulnom kell. Ezért rengeteg továbbképzésen vettem részt, ahol jó szakembereket, neves előadóművészeket lehetett hallani. A második gyerekem születése után ismét sok elsőt vettem fel – akkor olyan szerencsés voltam, hogy egy osztályból hét hegedűs is jelentkezett. Egyik jobb volt, mint a másik. Közülük később négyen mentek zenei pályára. Nagyon ügyesek voltak, és ezzel engem is intenzívebb munkára készítettek. Nyáron is dolgoztunk, zenei táborokba, versenyekre, meghallgatásokra jártam velük. Amikor utánuk új növendékeket vettem fel, akkor már tudtam, hogy érdemes egy évfolyamból több gyereket választani, mert az egészséges rivalizálás mindig megadta a kellő hangulatot és szorgalmat ahhoz, hogy önmagukat vigyék előre.

– *A növendékek motivációját érezve tuda-*

tosan készültél az órákra, visszakerested a főiskolai jegyzeteidet, vagy már volt benned annyi tapasztalat, hogy pusztán intuíciókra hagyatkozhattál?

– Mindig meg kellett terveznem az anyagot. Annnyira különböző egyéniségek voltak, hogy gyakran komoly fejtörést okozott a nekik való darabok kiválasztása. Ugyanakkor volt már rutinom, így sokszor megéreztem, mi az, amiben jól fogják érezni magukat. És mertem vállalni, hogy ha netán nem jót választottam, akkor mást adjak helyette, hogy tényleg azt játszassa a gyerek, amihez kedve van. Ehhez sokat kell beszéltetni is a növendékeket, hogy ne csak a zenélés által ismerjem őket. Tudnom kell, hogy milyen beállítottságú, mit szeret, és így azt is, hogy mekkora lelkesítés és mekkora ösztönzés kell neki. Az ügyesebb, de kevésbé szorgalmas gyerekeknél nagyon fontos, hogy úgy tudd nógatni, hogy a szeretet, a zene szeretete megmaradjon, és ne hagyja ott az egészet, hiszen ez nem kötelező, ezt mindenki addig csinálja, amíg jólesik neki.

– *Lehet, hogy akkor épp ez a beszélgetés*

az egyik tika annak, hogy sokan még középiskolás korukban is jártak, járnak hozzád hegedülni?

– Igen, biztosan, ez is közrejátszik. De a nagyobbak nagyon élvezik azt is, hogy rengeteget kamaráznak. Sokan meg is fogalmazták az évek alatt, hogy egyedül csak muszájból hegedülök, és akkor vagyok igazán boldog, elengedett és laza, akkor tudom önmagamot adni, ha együtt játszunk a többiekkel. Volt olyan év, hogy húsnál is több gyerekkel tudtam kamarazenekart szervezni.

– *Hernádi Gyula szerint nem igaz, hogy teher alatt nő a pálma – a pálmát locsolgatni kell. Te melyik állásponton vagy?*

– Ez gyerekfüggő. Az biztos, hogy az ügyesebbeket mindig kell terhelni. Ki kell tűzni bizonyos célokat, és meg kell próbálni, hogy meddig mehetsz el. Érezni kell, ha a gyerek jólesően old meg egy feladatot, és meg kell érezni, ha valami már meghaladja az erejét.

– *Rendszeresen jársz koncertekre, nemzetközi rangú művészeket hallgatsz...*

– Én a zenei élményeket gyűjtöm, de nagyon. Ez nekem feltöltődést jelent, és nagyon kell ahhoz, hogy másnap a kicsiknek a Zsipp-zsuppot is élvezettel tudjam tanítani negyven év után is.

– *Jó, hogy a Zsipp-zsuppot említed, hiszen nemcsak hegedűs növendékeket tanítasz, hanem hosszú időn át foglalkoztál egészen kicsikkel is a zeneovis csoportokban.*

– Így van. Ehhez nagyon sokat kellett tanulnom annak idején. Kezdetben rendszeresen jártam óvodai csoportokat látogatni – figyeltem, mit tudnak a gyerekek, hogyan foglalkoznak velük az óvónők, és ebből kiindulva kezdtem kialakítani a saját, kifejezetten a zeneovira érvényes módszereimet. Nagyon sokan jártak hozzám ezekben a csoportokba, és közülük sokan maradtak hegedűs növendékeim a későbbiekben is. Természetesen a

Együtt muzsikálás a tanítványokkal

zeneovi nagyon fontos utánpótlási lehetőséget jelentett a többi kollégám számára is, akikhez szinte már célzottan tudtam irányítani a gyerekeket, miután megismertem a képességeiket.

– *Úgy veszem ki a szavaidból, hogy a tanár részéről nagyfokú nyitottságot, empátiát feltételez ez a munka, a gyerekre való odafigyelést, kíváncsiságot, azt, hogy a tanár mindig partnernek tekintse a növendékét.*

– Ha nem tekinted annak, akkor a gyerek kiszolgáltatottnak érzi magát. Valaki megmondja, hogy mit kell csinálnia, csak hogy ez egy kívülről jövő utasítás, amelyet kötelességből kell végrehajtania – de hol van közben ő maga a saját egyéniségével? Az oda-vissza kölcsönhatás nélkül ez sem működik. De hát

az életben enélkül semmi sem működhet jól.

– *Most működött a kölcsönhatás: egy olyan meglepetés-koncertet kaptál, ami csakis neked szerveződött – köszönetképpen mindazért, amivel Te gazdagítottad a növendékeid személyiségét, életét.*

– Feldolgozni is nehezen tudom. Még mindig ott tartok, hogy újraélem az egyes pillanatait. Ahogy hátrafordultam, és láttam a közönség soraiban többeket könnyezni, akkor arra gondoltam, hogy olyan volt ez a színpad felől áradó zene, mint egy szeretethullám, amely nemcsak engem

Ünnepi virágok erdejében

ért el, hanem rajtam túlhaladva a többieket is. Csodálatos volt, megismételhetetlen!
P. A.

„A zenetanár az alkotás örömeire is tanít...”

■ *A Lovretity Erika tiszteletére rendezett meglepetés-koncertet és ünnepséget megtisztelte jelenlétével egykori főiskolai tanára, DÉNES LÁSZLÓ is, akinek hegedűtanári, zenepedagógiai munkássága évtizedek óta széles körben ismert hazánkban és határainkon túl is. Hegedűtanárok generációi tanítanak kottáiból, hasznosítják pedagógiai tapasztalatait. Irányításával növendékek sokasága szerzett hegedűtanári diplomát, került tanári és művészi pályára. Bajai látogatása alkalmából beszélgettem a 82 évesen is kiváló szellemi és fizikai frissességnek örvendő zenepedagógussal is.*

– Mindig elkötelezett voltam a tanítás iránt, adottságaim folytán is. Rossz zenei memóriám és talán a lámpaláz miatt sem vonzott az előadói pálya, mindig inkább intellektuálisan foglalkoztam a zene művelésével. Az az igazság, hogy az embernek az erre való érzékenysége, vágya akár már növendékként is jelentkezik. *Rozgonyi Ágnes*nek hívták az egyik tanáromat, aki egy ösztönös tehetségű hegedűs volt. Ha kérdeztem valamit, azt mondta, várj, megnézem, én hogyan csinálom, és megmutatta. De nem voltam egy utánpótló majmocska, inkább érteni akartam, hogy mi miért van. Ugyanakkor néha rám bízott nálam jobb hegedűsöket is az osztályban. Ha épp elakadt a dolog tanár és diák között, mindig odakialtott nekem, hogy mutassam meg a megoldást. Már akkor kiderült, hogy meg tudom mutatni az utat, ha a növendék nem jön rá magától, ösztönösen.

– *Alapfokon, konzervatóriumban és főiskolán egyaránt tanítottál. Miként nyílt erre lehetőség?*

– Már a kinevezéskor mázlim volt. Ez még az az időszak volt, amikor a végzős hallgatóknak kötelező volt vidéken tanítani, nem maradhattak Budapesten. Egyik tanárom, *Lányi Margit* viszont kifejezetten ragaszkodott hozzá, hogy továbbra is együtt dolgozhassunk, így én lettem az egyetlen, aki mégis Pesten kaphatott állást. Ez bátorított, megerősített. Aztán eltelt néhány év, időközben szakfelü-

gyelővé is kineveztek. Később több véletlen is adódott. Amikor *Lányi Margit* komoly betegséggel bajlódott, megkértek, hogy segítsék be a helyettesítésébe a Konzervatóriumban. Annak a tanévnek a végén mindkét ottani növendékem felvételt nyert a Zeneakadémiára. Ez már jel volt, hogy talán mégis tudok valamit, így ennek révén ottmaradtam másodállásban a Bartók Konzervatóriumban. Aztán jött egy újabb véletlen – *Halász Ferenc* is beteg lett. Így kerültem a főiskolára metodikát tanítani. Akkor már megjelent a Hegedűiskolám, ismertek engem, tudták, hogy otthon vagyok a módszertanban. Később tanszékvezető lettem a tanárképző vonós tanszakán. A sors igencsak érdekes játéka, hogy létrehozta ezt a hármas egységet, és valahol mindig volt módom bizonyítani.

– *Mindvégig kitarottál a tanítás mellett?*

– Az a fajta szeretet, elhivatottság, megállottság, ami talán tényleg jellemezte ezt a rövidesen hatodik évtizede tartó pályát, nem mindig volt elég. Hamar meg is akartam szökni. Elkezdtem tanítani, de egy idő után az alapfokú tanítás nem elégített ki. Megkerestek a minisztériumból, hogy a zenei osztályon lenne hely, de próbáltam zenekarba is menni. A tuttiba viszont nem szerettem volna beülni, inkább koncertmesteri próbajátékokra jelentkeztem volna, de ahhoz több előadói rutinra lett volna szükség. Ezek a próbálkozások végül

Lovretity Erika és Dénes László

kudarcba fulladtak. Például a minisztériumból 10 órakor azzal hívtak, hogy megvan a helyem, délután kettőkor pedig közölték, hogy mégis mást neveztek ki arra a posztra.

– *Megfogalmaztál magadnak valamilyen tanári ars poeticát?*

– Amikor zenét tanítunk, akkor nem egyszerűen csak beállítjuk a növendék kezét, hogy tisztán játssza a hangokat, hanem a munka öröme, a zene szeretetére, az alkotás örömeire és ennek megfelelően a teljesítmények tiszteletére is tanítjuk. A zene iránti elkötelezettségem mindig megvolt, szerettem az embereket és a szakmát. Mindig az volt a célom, hogy jobbá tegyek valamit. Ha úgy éreztem, hogy megvan erre a képességem, igyekeztem azt meg is valósítani. Soha nem volt bennem törtetés, inkább az az ambíció vitt, hogy van mondandóm. És rendkívüli öröm az, amikor az ember azt tapasztalja, hogy hálásak neki azért, hogy segített. Ha az embert érdekli a szakmája, szereti az embereket, szeret örömet szerezni önmagának is – nem a dicsőségért, inkább az eredmények lelkesítő erejéért (talán ez a tárgyilagosabb ki-

fejezés) –, akkor valahogy felszínre kerül az ő szerepe is. Lelkiismeretesen dolgoztam, de igyekeztem hamar továbbküldeni a növendékeimet tapasztaltabb tanárhoz a konziba, vagy a különleges tehetségek osztályába. Bennem mindig voltak kételyek is azzal szemben, amit csinállok.

– *Felsőfokon mi volt a fontosabb számodra: – tanárokat vagy művészeket lépezni?*

– Soha nem volt bennem ilyen elhatározottság. Én a tudásomat szerettem volna átadni, függetlenül az iskolafoktól. Amikor megnyílt a Zeneakadémián a kivételes tehetségek osztálya, két gyereket vettek fel, az egyiket tőlem, aki ma is a Rádiózenekar tagja. Annak ellenére, hogy elsősorban metodikatanárként ismernek, volt sok olyan növendékem is, akik nemzetközi versenyeken diadalmaskodtak, a világ számos táján koncerteznek, de a Zeneakadémia tanári karában is van egykori növendémem.

– *Nagyon korán elkezdtél publikálni, és nem sokkal később már egy több kötetes hegedűiskola is kikerült a kezed alól, amely azután a határainkon túl is ismertté vált.*

– A közlésvágy mindig bennem volt. Az 1958/59-es tanévben kezdtem tanítani, és korán elkezdtem közreadással foglalkozni. Szatmári László kollégám és barátom alapította meg épp akkoriban a *Parlando* c. zenepedagógiai folyóiratot, ő hívott oda, így jelent meg az első cikkem a lapról olvasás szakmai kérdéseiről. Az első kottámat '64 táján jelentettem meg Mező Imrével közösen. Ebben kisebb előadási darabokat adtam közre – Mező Imre készítette az átiratokat és írt eredeti kompozíciókat is a gyűjteménybe. Ez a kottám jelent meg tehát először – jóformán még tojánhéjjal a fenekemen. A hatvanas években új tantervek voltak születőben, és ezekhez igazítva új hangszeres iskoláknak is kellett készülniük. Valahogy a sors úgy hozta, hogy részben az egykori tanárain, Lányi Margit és Sándor Frigyes tanításától megacélosodva, részint a saját tapasztalataim révén nagyobb rálátásom lett a pedagógiára, így vetődött fel bennem a Hegedűiskola elkészítésének gondolata. Megkerestem Lányi Margitot – kicsit félve, hiszen ő volt az idősebb, a több tapasztalattal bíró –, hogy volna-e kedve ezen az iskolán együtt dolgozni velem, és örömmre igent mondott.

– *De később is jelentek meg írásaid, sőt, önálló könyv is fűződik a nevedhez.*

– Mindig „belerángattak” valahogy ezekbe a publikációkba. Rutinos, már mindhárom szinten tanító tanár voltam, amikor a Tóth Aladár Zeneiskola előállt azzal a gondolattal, hogy kellene egy könyv a korábban megjelent cikkekből, írásokból, a több évtizedes pálya tapasztalataiból. Így született meg a

Gondolatok a hegedűpedagógia kérdéseiről c. kötet.

– *Mikor kezdted hegedülni?*

– 11 éves koromban, mert a világháború miatt erre korábban nem volt módom. Ma már egy 11 éveset persze lebeszélék arról, hogy hegedűt vegyen a kezébe, hiszen minél korábban kezd valaki a tanulást, annál természetesebben veti bele magát a dologba – nem vetődik még fel benne a hiúság, vagy az, hogy mit szólnak hozzá mások. Inkább magától érteendő önkifejezés ez a számára.

– *Miért épp a hegedű lett a hangszered?*

– Nem tudom pontosan megmondani. A családban anyai ágon mindenki tanult zenét. Senki nem lett ugyan muzsikus, de mindenki tanult. Anyám is zongorázott. Az ő családja egyébként Kecskeméten élt. 1944-ben anyám kivételével az egész anyai ág elpusztult. Nagyapa jó nevű fotográfus volt, a két fiával dolgozott együtt. Még világiállításon is szerepelt a műveivel. (Székeľyné Kőrösi Ilona főmuzeológus szerkesztésében jelent meg 2015-ben egy könyv, amely róluk szól, a címe: *A Fanto-fotó Kecskeméten*.) Anyám a háború után kárpótlásként kapott pénzből vett nekem egy hegedűt – gondolom, a zongora drága lett volna. Érdekes, hogy az ember életében mi hogyan alakul; vagy van valami kiugró tehetsége, vagy a környezete előhívja a különböző adottságait. Nálam inkább ez utóbbi. A családban például a zene mellett a fotózás, ugyanis az én képeim is szerepeltek kiállításon.

– *Ha elmész egy koncertre, akkor tanárként vagy jelen a nézőtérben? Átsuhan rajtad olykor a gondolat, hogy nem így kellene tartani a hegedűt, vagy tudsz egyszerű zeneélvező lenni?*

– Nagyon beépült fajnő lenni, ha egy előadóművészt így értékelnék. Ők már messze túl vannak azon a szinten. De néha teszek észrevételt. Legutóbb Kelemen Barnabás koncertje után írtam a facebookon, hogy a Sosztakovics-versenyt Szigeti József óta nem hallottam ilyen drámai erejű előadásban. A magamutogatást viszont utálok – amikor azt érzem, hogy ott nem a mű a fontos, hanem az előadó a saját nagyszerűségét akarja megmutatni, de nem a művön keresztül, hanem valami olcsó eszközzel. A zeneszerző megérdemli, hogy az előadó a legnagyobb alázattal dolgozzon, amikor egy művét pódiumra viszi.

A hangverseny élvezetében mélyülve

– *Mit gondolsz a komolyzenéről? Mi fog történni vele?*

– Aggódom egy kicsit. Nemcsak emiatt, hanem a történések a Földön nem abba az irányba mutatnak, hogy én ne aggódnék. A dédpapa szól belőlem, merthogy van két dédunokám – nem vagyok nyugodt hangulatban a jövőjüket illetően. A természeti katasztrófák, valamint az a fajta ellenségeskedés és gyűlöletözön, amely jelenleg is tapasztalható az emberiségben belül. Nemhogy a kultúrát látom veszélyben, hanem magának az embernek a jövőjét.

Mindent lehet magasabb szintre emelni, bármilyen szakmai kérdésre gondolok. Milyen erőfeszítést kell tenni azért, hogy valamit magasabb szintre emelj! A komolyzene nemcsak szórakozás, szórakoztatás, hanem az emberi elmének, az ember kulturális erejének a kifejeződése. Egy zenemű megformálásakor is mennyi munka és erőfeszítés és jó szándék és önmegtartóztatás kell időnként ahhoz, hogy egy magasabb szintű szellemi produkciót hozzájáruljon létre. Ma a világban minden ennek ellenében hat. A kultúránk ennek a gyümölcse kellene, hogy legyen, az emberi alkotóerőnek a gyümölcse. De nem az alkotóerő dül, hanem a romboló.

– *Igen, de ma délelőtt gyerekek, fiatalok játszottak Bartók-duókat, Pachelbelt – azokat az értékeket, amelyek nekünk fontosak. Valami bűvópatak csak megy tovább. Megfogalmazható ennyi évtized után, hogy miért jó tanárnak lenni?*

– Az aggodalmam inkább abból fakad, hogy lesz-e erőnk túlélni az ellenségeskedést. A kérdésre a mai napon különösen könnyű a válasz – mert olyan szeretetet tudsz adni, hogy vissza is kapod azt, mint Erika a mai negyvenéves évfordulóján, amiért itt együtt vagyunk. Kevés olyan pályát tudsz mondani, ahol ilyen szeretet övezi a munkát.

Csupa arany, gyémánt, vas és rubin Díszdiploma-átadások városunkban

■ 2017 a tudás, a kor és a bölcsesség tisztelőjének éve. Az idősek éve – olvashatjuk Baja város honlapján. Településünk ennek jegyében köszöntötte azokat a nyugdíjas pedagógusokat, akik 50, 60, 65 vagy 70 éve vehették át diplomájukat valamely középfokú vagy felsőoktatási intézményben. Június 8-án, a pedagógusnap alkalmából a város dísztermében *Csubákné Besesek Andrea* alpolgármester kedves köszöntő szavak kíséretében nagy tisztelettel méltatta azokat a tanítókat, tanárokat, akik az elmúlt évtizedek alatt elismerést és megbecsülést szereztek a pedagógus hivatásnak. Példaképeink, életünk meghatározó egyéniségei ők, akik egy életen át szolgálatot teljesítettek a felnövekvő nemzedékek nevelésében – emelte ki. Az alpolgármester *Fercsák Róbert* polgármesterrel együtt emléklapot, oklevelet nyújtott át *Bertity Mihályné, B. Szabó Lászlóné, Dobler Terézia, Dömény Jánosné, Jilling Ferencné, Kelemen Istvánné, Kiss Istvánné, Novák Józsefné, Péter Károlyné, Slezák Károlyné, Szarvas Lászlóné, Szatmári Jánosné, Tettinger Antalné* és *Tripolszky Pálné* pedagógusoknak.

Az Eötvös József Főiskola szeptember 4-én tartotta tanévnyitó és díszoklevél-átadó ünnepségét. Sokunk számára nagy öröm, hogy az intézmény augusztusban visszaköltözött Szegedi úti épületébe, és most ismét régi helyén, a bajai tanítóképzés igazi otthonában tartották meg a rendezvényt. *Dr. Szilágyiné dr. Szinger Ibolya* rektorhelyettes megnyitó szavaiban úgy fogalmazott: ezek a falak sugározzák a tanítói lelkiületet és Eötvös József szellemiségét. *Zsigó Róbert* államtitkár a „golyákhöz” intézett útvaló tanácsait a hallgatók szívből megtapsolták.

A díszdiplomás tanítókat *dr. Kanizsai Mária*, a Pedagógusképző Intézet igazgatója köszöntötte. Hangsúlyozta: olyan emberek tértek vissza az intézmény falai közé, akik sok évvel ezelőtt itt szereztek a mesterségbeli tudást, majd tanítóként segítettek a fakadó fiatal életeteket a tudás megszerzésében, felkészítették őket, hogy saját útjukra kelve saját álmaikat álmodják, saját győzelmeiket vívják. Az ünnepeltek nevében *Polyhosné Babáczek Erzsébet* nyugdíjas pedagógus szólt, visszaemlékezve az itt töltött kedves évekre és szeretett tanáraikra. Felsorolni sem lenne könnyű – idézte föl –, hogy a hosszú évek alatt hányféle feladatot kellett megoldaniuk, hány szerepnek kellett eredményesen megfelelniük. A díszdiplomákat a főiskolát jelképező ajándék és virág kíséretében *dr. Szilágyiné*

dr. Szinger Ibolya rektorhelyettes adta át. *Aranyoklevelet* kapott (50 éve végzetek): *Bakos Sándorné, Balogh Jánosné, Dér Mózesné, Horváth József, Polyhosné Babáczek Erzsébet, Tóth András, Tóth Lászlóné, Tripolszky Pálné, Zátonyi Lászlóné.*

Gyémántoklevelet vett át (60 éve végzetek): *Bertity Mihályné, Gál Istvánné, Kelemen Istvánné, Szabó Antalné.*

Vasoklevelesek (65 éve végzetek): *Bak Béláné, Elmer Jánosné, Mezey Béláné, Nacsá Sándorné, Sárközi Károlyné, Szarvas Lászlóné, Szatmári Jánosné, Tettinger Antalné.*

Rubinoklevelesek (70 éve végzetek): *Bakos Péterné, Farkas Jánosné, Kiss Istvánné, Margaret Geczy Somos Margit, Skultéti Medárdné. Pollák Richárdné* szakvezető-tanító a Vaskúti Idősek Otthonában vette át rubinoklevelét.

A fentiekén kívül további 58 jubileumi oklevelet adott ki a főiskola azoknak, akik postai úton lakhelyükre vagy régi munkahelyükre kérték azt. Általános iskolai tanári végzettségükhöz kapcsolódó aranyoklevelet adományozott a Pécsi Tudományegyetem *Heteyi Sándornénak, Slezák Károlynénak, Fátrai Klárának, Szalay Gyula* pedig a Szegedi Tudományegyetem rangos ünnepségén kapta meg tanári arany díszdiplomáját.

Ebben az évben új, a város életében kiemelkedő eseményről is beszámolhatunk. A jogelőd intézményben, a Felsőfokú Vízgazdálkodási Technikumban 50 évvel ezelőtt végzett vízügyi szakembereknek most már a Nemzeti Közszolgálati Egyetem 2017 februárjában újonnan alakult és Baján működő Víztudományi Karán adta ki a jubileumi oklevelet. Az emlékező ünnepséget szeptember 1-jén az intézmény Bajcsy-Zsilinszky úti épületében rendezték. *Dr. Bíró Tibor* dékán nagy elismeréssel köszöntötte az aranydiplomás vízügyi szaktechnikusokat. Hangsúlyozta: a Nemzeti Közszolgálati Egyetem fontosnak tartja az alumni-tagok életútjának figyelemmel kísérését és az aktív kapcsolat-

Fotó: E.J.F

A díszdiplomások egy csoportja

tartást a volt hallgatókkal. Kiemelte: nagy öröme szolgál, hogy a kinttettettek választott pályájukon maradtak, életükkel, munkájukkal közmegbecsülést szereztek a vízügyi szakmáknak.

Az „öregdiákok” nagy érdeklődéssel hallgatták a dékáni tájékoztató szavakat is a Víztudományi Kar megalakulásáról, életéről, terveiről, kiemelve az intézmény szerepét és felelősségét a vízépítés, vízgazdálkodás országos feladatainak megvalósításában. A jubilánsok nevében *Tóth György Antal* nyugdíjas mérnök elmondta: tavasszal örömteli meglepetéssel értesültek arról, hogy aranyoklevél kinttetésben részesülhetnek. Háláját és köszönetét fejezte ki az egyetemnek a megtisztelő elismerésért és az ünnepség méltó megrendezéséért.

Az aranyoklevelet *dr. Bíró Tibor* dékántól vette át *Bényei Gábor, Boros Béla, Csizmadia Károly, Gáspár Zsuzsanna, Kedves Jánosné, Szedő Zsuzsanna, Kovács Lajos, Mészáros Tibor, Mészáros Zoltán, Ónodi Gábor, Risóczki István, Ruzsthy Csaba, Szunyog Zoltán, Tóth György Antal, Vörös Béla, Székely Sándor*. A kinttettett szaktechnikusok – csaknem mindannyian – a későbbi évek során kiegészítő képzés keretében szakterületükön a mérnöki diplomát is megszerezték. Az ünnepség és az állófogadás után az egykori hallgatók már kötetlen formában az 50 éves találkozójukat is megtartották. További 12 fő pedig postán kérte és kapta meg a díszoklevelet.

Díszdiplomások. Legyen áldott az életük, kísérje őket tisztelet, szeretet és hála!

Dr. Fátrai Klára

A dunai hajómalmok megvilágításáról

■ Az elhúzódozó első világháború következtében a központi hatalmak gazdasága 1917 végére kimerült. A hátszágban a nyersanyaghiány állandósult, az alapvető fogyasztási cikkek elosztását államilag szabályozták, az árakat hatóságilag határozták meg, de a gazdasági összeomlást ezzel sem lehetett megakadályozni. Mindenki ott takarékoskodott, ahol tudott, és ez váratlan helyzeteket szült a mindennapi életben.

A háborúban az élelmiszerhiány mellett az energiahordozók, a fűtőanyag hiánya volt a legsúlyosabb. Ekkor még az elsődleges energiahordozó a szén volt, amely fűtőanyagként és a közlekedés alapvető szükségleteként szolgált, de a gázgyárak ebből állították elő a világításhoz szükséges légszeszt is. A légszesz előállításához felhasználható jó minőségű szén azonban egyre inkább hiánycikknek számított a piacon, és igazából nem nagyon lehetett helyettesíteni. Azokban a városokban, ahol már voltak villanyáramot fejlesztő telepek a generátorokhoz, ott is szenet (ritkábban) vagy olajat (gyakrabban) használtak. Az állandó, kiépített világítási hálózattal nem rendelkező helyeken továbbra is a régi, kőolajszármazékokat felhasználó lámpák maradtak használatban, de ezekhez is egyre nehezebb volt a „tüzelőanyag” beszerzése. A kivilágítás hiánya a folyami hajózásban komoly balesetekhez vezetett. Az éjszaka, sötétben közlekedő hajók és a partok mellett elsötétítve veszteglő uszályok, a dolgozó hajómalmok potenciális veszélyt jelentettek egymásra. A hajómalmok őrlési teljesítményének fenntartása és a folyami szállítás zavartalanságának megóvása a központi kormányzat alapvető érdeke volt. A folyók sodrását kihasználó, természetes, „megújuló” energiaforrást felhasználó kisipari üzemek állították elő a monarchia lisztszükségletének egyre nagyobb hányadát. 1917 közepére a világításra használható olaj hiánya, a meglévő megfizethetetlen ára – és a vízimolnárok spórolása – olyan méreteket öltött, hogy a hajózóút közelében lévő elsötétített malmok szinte folyamatos veszélyt jelentettek az áruval megrakott teherhajókra.

A bajai Duna-szakaszon a 19. század végén 65 hajómalom dolgozott. (A regiszterben a 65-ös a legmagasabb sorszám.) Ez a szám vélhetően a 20. század első felében sem változott sokat. A bajai hajómalmok a mai Türr-emplékmű helyétől kezdve északi irányban sorakoztak a folyó balos kanyarulatában. Közöttük volt a bajai kikötő bejárata, és a belső malmokhoz közel húzódott a hajózóútvonal is. Bajai város és a hajómalmok tulajdonosai számára is alapvető érdek volt a háborús

körülményekhez képest elégséges kivilágítás megoldása. A folyamatos koccanásos balesetek megelőzése érdekében a kereskedelmi minisztérium 1917 szeptemberében kivilágítási rendeletet adott közre.

„16.004/1917

Kereskedelemügyi m. [magyar] kir. [királyi] Miniszter

Törvényhatóságok első tisztviselőinek.

A hajómalmok meg nem világítása, vagy hiányos megvilágítása tárgyában felmerült mind gyakoribb panaszokra való tekintettel, a hajózás akadálytalan lebonyolítása és biztonsága érdekében szükségesnek tartom, hogy a hajómalmok jelzővilágításához /külső megvilágításához/szükségelt kőolajról külön intézkedjem.

Evégből a földművelésügyi Miniszter úrral egyetértőleg a következőket rendelem el:

A folyammérnöki hivatalok folyamfelügyelői a felügyeletük alá tartozó szakaszon levő megvilágításra kötelezett hajómalmokról és az azok jelzővilágításához naptári évnegyedenként okvetlen szükséges kőolaj mennyiségéről /figyelemmel mindenkor az illető évszakra/ pontos kimutatást tartoznak készíteni és azt az illetékes folyammérnöki hivatalhoz beterjeszteni. A folyammérnöki hivatalok a beérkezett kimutatásokat azok átvizsgálása után az illető hajómalmok helye szerint illetékes törvényhatóságok első tisztviselőjének bejelentik, hogy név szerint mely hajómalom-tulajdonosoknak mily mennyiségű kőolajat kell kiutalni.

Az ekként javaslatba hozott kőolaj mennyiséget az illető hajómalom-tulajdonos részére felelősség terhe mellett minden körülmények között okvetlenül ki kell utalni, mert a hajómalmok hiányos megvilágítása a hajózást akadályozza és életben és egészségben súlyos károkat okozó baleseteknek lehet forrása.

A hajómalom-tulajdonosoknak a szóban forgó célra szükségelt – az illetékes folyammérnöki hivatalok által javaslatba hozott kőolajmennyiség naptári negyedévenként /3 havonként/ egyszerre utalandó ki. A folyammérnöki hivatalok évégből a felügyeletük alá tartozó szakaszon levő hajómalmok jelzővilágításának kőolaj szükségletét mindenkor legkésőbb az illető évnegyedet megelőző hó 10.-ik napjáig /december 10., március 10., június 10. és szeptember 10-ig/ az illetékes törvényhatóság első tisztviselőjéhez bejelenteni tartoznak. – A törvényhatóságok első tisztviselői a kérdéses kőolaj kiutalást akként kötelesek intézni, hogy az illető hajómalom-tulajdonosok, kőolajszükségletüket kellő időben kézhez kapják. – A legközelebbi naptári évnegyed/

október, november és december hónapok/kőolaj szükségletét a folyammérnöki hivatalok az idő előrehaladottságára való tekintettel ezúttal kivételesen legkésőbb folyó hó 30-ig kötelesek bejelenteni. – Végül megjegyzem, hogy a megvilágításra kötelezett hajómalmok kifogástalan megvilágítását szigorúan ellenőriztetni fogom és oly esetekben, amidőn a hajómalom tulajdonosok a kőolaj elégtelenségével védekeznek, annak megállapítására vajon az illető hajómalom tulajdonosnak a szükséges kőolaj mennyiség kiutaltatott-e, mindenkor szigorú vizsgálat fog indíttatni.–

Budapest, 1917. évi szeptember hó 23-án.

A miniszter helyett: államtitkár”

A miniszteri rendelet szeptember 29-én érkezett meg Bajára, ezért a benne foglaltak teljesítésére és a másnapi adatszolgáltatásra minimális esélye volt a városi folyammérnöki hivatalnak. A helyzetet tovább bonyolította az a tény, hogy a kérdéses Duna-szakasz, amelyen a hajómalmok álltak, Bajaszentistván, azaz Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye része volt ekkor. A területileg illetékes folyammérnöki hivatal vármegyék felett álló szakigazgatási/szakhatósági szervként a bajai volt, de a szakhatósági rendelkezéseknek érvényt szerző karhatalom már vármegyei felügyelet alá tartozott, azaz a másik vármegye látta el. Az egymás mellett összekötött, 3-5 malomból álló soroknak természetesen csak a két szélső tagját kellett feltétlenül jelzővilágítással ellátni, de ez a korabeli tulajdonviszonyok miatt szintén nem volt egyszerű. A hajómalmoknak szinte minden esetben több tulajdonosa volt. Általában elfogadott volt a több malomban lévő 1-1 negyed-malom mint tulajdoni hányad, mert így egy esetleges baleset nem a teljes vagyont tette tönkre. Ez a tulajdonosi szerkezet viszont a rendeletben foglalt világítóolaj-kiutalási eljárást megnehezítette, követhetlenné tette, és visszaélésekre is alkalmat adott.

A miniszteri rendelet végrehajtása, végrehajthatósága a háborús nyersanyaghiány mellett kérdéses volt. Sem a bajai városi tanács, sem a folyammérnöki hivatal iratai között nem maradt fent olyan dokumentum, amely tényleges hatósági lépések megtételéről szólna. A rendelkezés következtében elkészült listákat vélhetően továbbították több hivatalnak is, így a városi irattárban nem maradt egyetlen példány sem. A rendelkezés vélhetően 1921-ig érvényben volt, mivel az irat hátoldalán egy ilyen évszám szerepel, mint a városi levéltárba adás időpontja, bár ez nem tekinthető kizárólagos bizonyítéknak.

„A bajai gimnázium nyitottá tett a világra..”

Grúber Károllyal a bajai indulásról, tudomány és külpolitika kapcsolatáról, napjaink kihívásairól

■ *A Bajai Honpolgár a korábbi időszakban is örömmel mutatott be városunkból származó vagy ahhoz szorosan kötődő személyiségeket, akik a kultúra, tudomány vagy éppen a sport területén értek el kiemelkedő sikereket, és nem felejtették el, honnan indultak. Közéjük tartozik a nagyköveti minőségben a Külügyminisztérium állományába tartozó, de a győri Széchenyi István Egyetem docenseként a felsőoktatásban is dolgozó, eredetileg Soltról származó DR. GRÚBER KÁROLY OTTÓ is, aki középiskolai tanulmányait a III. Béla Gimnáziumban folytatta. Azóta mind a tudományos életben, mind a tudományos pályán szép karriert futott be, de máig nosztalgáival gondol a bajai évekre. Ismeretségünk még ebből az időből datálódik, de beszélgetésünk során számos olyan dologról is mesélt, amit nem tudtam róla, így például a család eredetéről is. (M. J.)*

– Apai ágon alapjában véve alföldi, Bács-Kiskun megyei család vagyunk. Nagyapám, Grúber Lajos ismert vállalkozó és kiemelt virilista volt Solton, az 1930-as évek Pest–Pilis–Solt vármegyéjében. Sváb származása ellenére saját választása alapján református presbiter volt. Apai nagyanyám szintén sváb származású volt Budafokról. A családom anyai ágon Heves megyéből származik. Történelmi-közéleti érdeklődésemet alapvetően apai nagyszüleimtől örököltem. Nagyapám erős kigazda, antikommunista felfogású, nyakas kálvinista ember volt, akit meghurcoltak és megfosztották vagyonától a kommunizmusban, míg budafoki nagyanyám polgári műveltségű úriasszony volt, aki sokat mesélt nekem az 1930-as évekről. Természetesen más jelleggel, mint amit az iskolában tanítottak.

– *Dunaújvárosi születésű, solti gyerekként miért épp a III. Béla Gimnáziumot választottad a középiskolai továbbtanulásra?*

– Dunaújvárosban azért születtem, mert sürgős helyzetben ott volt a legközelebbi kórház. A városhoz egyébként semmilyen kötődésem nincs. Solt viszont nincs nagyon

messze Bajától, és nem meglepő módon vannak rokonaim Baján: nagynéném és unokatestvéreim. Sokat jártam Baján nyaranként, és nagyon tetszett a város. 14 évesen pedig gondoltam egy nagyot, és Kecskemét vagy Budapest helyett a III. Béla Gimnáziumba jelentkeztem. Életem egyik legjobb döntése volt.

– *Milyen meghatározó élmények értek a gimnáziumban? Kik voltak azok a tanáraid, akikre a legszívesebben emlékszel vissza?*

– 1985-ben kerültem Bajára. Heitzmann Judit (időközben dr. Heitzmann Judit – a Szerk.) volt az osztályfőnököm, akitől megkaptam az angol nyelv alapjait, ami azért is érdekes, mert később Angliában doktoráltam. Mellette talán a legmeghatározóbb tanárom Kósa Pál volt, aki történelmet és földrajzot tanított. Hatása egész pályámat meghatározta, mindig történelmi, illetve társadalomtudományi kérdésekkel szerettem volna foglalkozni.

Meghatározó élménynek számított még a Petőfi-szigeti Radnóti Miklós Kollégium és közössége, illetve a nyaranként rendezett angoltáborok. A koleszban Striegl István

volt a nevelőtanárunk, akivel egyebek mellett rengeteget sakkoztunk. Knáb Erzsébet vigyázott a folyosó másik végén a frankelos hölgyekre. Ma meg az Audi egyik topmenedzsere Győrben. Kicsi a világ... Az akkori rendszerben, a késő kádári Magyarországon kissé szürreális dolog volt 1987-ben brit gimnazistákkal beszélgetni és bulizni. Ezt Bálint László igazgató úrnak (2004-2014 között lapunk főszerkesztője – a Szerk.) köszönhattuk, aki nélkül nem lettek volna ilyen táborok. A kollégiumi lét megtanított az önállóságra is, ami későbbi életemben igen hasznosnak bizonyult.

– *Utólag visszanezve melyek voltak a legfontosabb dolgok, amelyeket Baján kaptál?*

– 1985 és 1989 között jártam a Béléba. Akkoriban az egyik legjobb gimnáziumnak számított az országban. Már megérintett minket a rendszerváltás szele, az utolsó két évben pedig a magunk módján részt is vettünk a folyamatokban. A III. Béla nyitottá tett a világ felé, nem véletlenül lettem később diplomata.

– *Közismert volt megszállott sportrajongásod a gimnáziumi évekből. Mi maradt meg ebből a későbbiekben?*

– Ne felejtjük el, hogy amikor Baján éltem, a csúcson volt a bajai kosárlabda. A Hosszú–Kovács–Likár-féle csapat bajnoki döntőt játszott, és 1987-ben magyar kupát is nyert. Az sem volt mellékes, hogy testnevelő tanárunk, Schmidt Lajos volt abban az időben a felnőtt csapat másodedzője. Minden meccsen ott voltam, és a B-középsben több belás kollégával egyetemben buzdítottuk a kék-sárgákat. Természetesen a gimnáziumban is éjjel-nappal kosaraztunk. E mellett a kollégiumban árgus szemekkel figyeltük a jugoszláv bajnokságot. Láttuk játszani Dražen Petrovićot vagy éppen Vlade Divacot. Így aligha meglepő, hogy máig is a kosárlabda szerelmese és megszállott rajongója vagyok. Jelenleg a Körmend csapatának vagyok fanatikus szurkolója, és amatőr szinten továbbra is kosarazom. De egyáltalán nemcsak a kosárlabda érdekel, hanem szinte minden sport; a családom „nagy öröme” sok időt töltök a képernyő előtt közvetítések megtekintése miatt. Új dolognak számít viszont, hogy a kisebbik lányom is elkísér a meccsekre. Az interjú készítése időszakában például Győrben voltam több meccsen az Európai Ifjúsági Olimpia eseményein. Fantasztikus dolognak tartom, hogy egy vidéki magyar város meg tud rendezni egy ilyen eseményt.

Grúber Károly

– *Mennyire élnek még a bajai kapcsolataid jelenleg?*

– Egyrészt rendszeresen tartom a családi kapcsolatokat; nemrégiben, májusban vettem részt például unokatestvérem gyermekének ballagásán a Bélában, másrészt a városban élő volt osztálytársaimmal is folyamatosan tartom a kapcsolatot. Minden évben legalább kétszer megfordulok Baján. Egyébként pedig több jelenlegi vagy korábbi kollégám is ugyanabba a gimnáziumba járt, ahová én is. Szóval rendszeresek a kapcsolataim, és egy kicsit bajainak is érzem magam.

– *Hová vezetett az utad az érettségi után? Mely intézményekben tanultál, melyeknek mi volt a jelentősége a későbbi pályád szempontjából? Kik voltak a mentoraid, kiemelkedő oktatóid a felsőoktatásban?*

– Érettségi után Szombathelyen, a *Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskolán* tanultam angolt, olaszt és szociológiát. Itt fontos kiemelni, hogy szakkollégista voltam az ország első vidéki szakkollégiumában. A *Németh László Szakkollégiumban* volt szerencsém részt venni *Hankiss Elemér, Miszlivetz Ferenc, Bródy András, Nagy J. Endre* és *Simon Róbert* kurzusain. E mellett nagy szerencsém volt, hogy az angol és olasz szakon több volt az anyanyelvi tanárom, mint magyar. Nagyon pezsgő és színvonalas volt ez az 5 év Szombathelyen, és itt dönt el végleg, hogy a társadalomtudományok felé indultam el.

– *Több évet tanultál külföldi intézményekben is. Milyen extra tapasztalatokat szereztél ott?*

– Már a szombathelyi periódusban is sikerült Angliába és Ausztriába részképzésre

utaznom, de igazából a sussexi egyetemen elöltött doktori éveim voltak a meghatározóak. 1995 és 1998 között a sussexi egyetem Európai Intézetében doktoráltam. Olyan témákkal foglalkoztunk, amelyek az akkori európai politika fő kihívásának számítottak. Ne felejtjük el, hogy Magyarország csak 2004-ben csatlakozott az EU-hoz, én pedig majdnem 20 évvel azelőtt kezdtem ezekkel a témákkal foglalkozni. Az intézetben tanító professzorok illetve doktoranduszok sok országból érkeztek. Hihetetlenül izgalmas időszak volt szellemileg. Soha nem felejttem el azokat a vitákat, ahol Európa újjáegyesítéséről próbáltuk több-kevesebb sikerrel meggyőzni a nyugati kollégákat... További meghatározó élmény volt, hogy 24 évesen közép-európai történelmet kellett tanítanom angol, francia és német diákoknak. A kurzus elején kiderült, hogy nem hallottak sem Kádár Jánosról, sem Ferenc Józseféről. 12 héttel később viszont kitűnő esszéket írtak térségünk történelmi dilemmáiról. Ott volt a kitűnő könyvtár és a diákok nem sajnálták az időt... Ez igen furcsa volt összehasonlítva a magyar egyetemek világával.

– *Több felsőoktatási intézményben is dolgoztál oktatóként itthon és külföldön. Melyeknek mi a jelentősége az életedben?*

– Már doktoranduszként is tanítottam vendégtanárként Pécsen, Kolozsváron és a Pázmányon. De az alapvető fordulat a győri egyetemhez köt. Ott 1999 óta tanítok, ma már egyetemi docensként. Most már nekem vannak doktoranduszaim. Sokat köszönhetek a győri egyetemnek.

– *Mi a fő kutatási területed, hogyan akadtál rá, milyen módon lehet mindezt kutatni?*

– Kezdetben Közép-Európa nemzeti konfliktusai érdekelték. Sokat foglalkoztam a nacionalizmus különböző elméleti megközelítéseivel. Ebben a munkámban nagy segítségemre volt *Schöpflin György*, a londoni egyetem magyar professzora. A doktori disszertációm az erdélyi magyarok, illetve skótok nemzeti öntudatának összehasonlító vizsgálatáról szólt. 1998-ban védtem meg a doktori értekezésemet, majd utána beléptem a Külügyminisztériumba. Azóta az írásaim elsősorban az Európai Unióról és globális biztonság kérdéseiről szólnak.

– *Mely könyveidre, publikációdra, tudományos teljesítményedre vagy a legbüszkébb?*

– 2002-ben jelent meg a *Nemzet, régió és integráció* című kötetem, amely igazából nagyon sok elismerést kapott, és többször is kiadták. E mellett van sok fontos, nagy nyugati folyóiratban megjelent szakcikkem, amelyet világszerte idéznek. Nyilvánvaló, hogy az Angliában szerzett doktorátusom egyfajta belépőt jelentett a globális tudomány világába.

– *Hogyan alakult a tudományos pálya mellé a diplomáciai karrier? Van-e fontossági sorrend a kettő között a mai életedben?*

– 1998-ban, amikor hazajöttem Angliából és – hogy úgy mondjam – volt némi turbulencia az életemben, felkérést kaptam, hogy dolgozzak a Külügyminisztériumban. Azt gondoltam, hogy kipróbálom magam egy-két évre. Aztán ott ragadtam, nagykövet lettem, és szolgáltam Londonban és Brüsszelben is. Komolyra fordítva a szót, mindig fontos volt számomra, hogy megmaradjanak az egyetemi kapcsolataim. Néha nehéz az oktatást a napi 12 órányi minisztériumi munkával összeegyeztetni, de igyekszem megoldani. Jelenleg például szombatonként vannak óráim. Volt olyan időszak is, amikor Brüsszélből ingáztam haza, hogy megtartsam az aktuális óráimat.

– *Mennyire lehetséges ebben a helyzetben (tudós és nagykövet vagy egyszerre) a szakmai objektivitást megőrizni, mennyire nyomja rá a bélyegét a munkára a napi politika?*

– Én amolyan „kétkalapos” diplomataként definiálom magam. Természetes, hogy vannak korlátok a két munka között. A tudományos munkámban megpróbálom az érzékeny információkat az egyetem falain kívül tartani. Másrészt a diákok eléggé értékelik, hogy egy gyakorló nagykövet tanítja nekik a diplomáciát. Megjegyzem, nekem is sokat segít, ha kissé naiv kérdéseket tesznek fel a világ legkomolyabb dolgairól.

– *Külpolitikai szakértőként mely kérdéseket látod mai világunk három legnagyobb problémájának, kihívásának?*

Külpolitikai vitafórum résztvevőjeként

– Ezt nehéz eldönteni. Szinte lehetetlen kijelölni három ilyen témát. Ám legyen! Talán a legfontosabbak a *klímaváltozástól eredő demográfiai folyamatok és migrációs folyamatok*. Ezt talán mindenki érti, és nem is igényel különösebb magyarázatot. Második az *Egyesült Államok, illetve Kína viszonyrendszere*, illetve hogy milyen lesz a világ a Pax Americana után. A harmadik, és ezt talán magyarként és európaiként megengedhetem magamnak, az Európai Unió jövője a globalizált világban.

– *Egyik szakterületed az Európai Unió. Mennyire látod hatékonynak, működőképesnek, képes lehet-e a rá leselkedő kihívások leküzdésére vagy a Brexit csak első jele egy várható bomlásnak?*

– Nem kétséges, hogy az Uniónak egyszerre több, párhuzamos válsággal kell szembenéznie. A migrációs válság, a demográfiai kihívások, a Brexit, az ukrainai háború és az Unió versenyképességének drámai visszaesése külön-külön is rendkívül súlyosak, nemhogy egyszerre. Magyarország kicsi és nyitott országgént érdekelt az uniós tagságban. Szerintem mindenki látja a problémákat, és *Emmanuel Macron* francia elnök megválasztása és a német választások után várhatóan lesz egy stratégiai vita az EU jövőjéről. Új elem, hogy ebben a vitában ezúttal lesz egy erős magyar és „visegrádi” álláspont is.

– *Hol (lehet) a helye Magyarországnak a 21. század Európájában? Melyek lehetnek a magyar külpolitika legnagyobb problémái a közeli és távolabbi jövőben?*

– Magyarország uniós és NATO-tagként erős szövetségi rendszer tagja. Ez persze nem jelenti azt, hogy ne látnánk, merre megy a világ. Ázsia gazdasága egyre erősebb, mi is részt szeretnénk venni az ottani gazdasági lehetőségek kihasználásában. Erről is szól a keleti nyitás. Bajától délre, a Balkánon ismét felizzottak a nemzeti rivalizálások. Magyarország számára létfontosságú a Balkán stabilitása; ezért is sürgetjük, hogy minél előbb vegyük fel ezeket az országokat az Unióba. Szerbia uniós tagsága új gazdasági dimenziókat nyithatna például Baja számára is. E mellett szorgalmazzuk, hogy az Unió minél szorosabb kapcsolatokat ápoljon az ún. Keleti Partnerség (KP) országaival is (Ukrajna, Moldova, Georgia/Grúzia, Fehéroroszország, Azerbajdzsán, Örményország). A migráció elleni küzdelem szempontjából kiemelten fontos a déli szomszédság, főleg Észak-Afrika országaiban stabilizálása. Nem véletlen, hogy Magyarország a V4 soros elnökeként ezeket az országokat is meghívja Budapestre. Júliusban Budapesten járt *Abdel Fatah El-Szisi*

A rövidnadrágos politizálás helyszínén, a Bálványosi Szabadegyetemen

egyiptomi elnök és *Benjamin Netanjahu* izraeli miniszterelnök. Ősszel lesz külügyminiszteri csúcstalálkozó a Balkán, illetve a KP országaival Budapesten, ahol újabb fontos ügyek dőlhetnek el.

– *Milyen komolyabb terveid vannak a következő időszakra?*

– Túlélni. A két állásom mellett, ami rengeteg utazással is jár, ott van a családom is. Nincsenek nagy tervek, csak a jelen feladatainak ellátása. Őszintén szólva olyan sűrű a mindennapi életem, hogy igazából nincs időm a jövőről filozofálni.

– *Szaktámból adódóan közel állsz a politikához is, ha nem is vagy gyakorló politikus. Mennyire fogadja meg a politika a szakértők tanácsait, mennyire használja az elemzéseiteket?*

– Ez érdekes, nem szokványos kérdés. Mondjuk úgy, hogy mi a külügyben „diplomáciai szakmunkások” vagyunk, leírjuk a lehetőségeket, opciókat a politika számára. A politikusok pedig döntenek. Természetesen a politikai irányvonalból fakadó feladatokat is végre kell hajtani. A politikai stratégiát általában miniszterelnök úr adja meg az éves nagyköveti értekezleteken. Bizonyos értelemben a külügy egyfajta félkatonai szervezet. A témák érzékenysége miatt nem lehet összevissza beszélni.

– *Nem sokkal a beszélgetés előtt jöttél haza Tusnádfürdőről, a Bálványosi Szabadegyetemről, amely a sajtóban egy incidens miatt kapott nagyobb figyelmet. Milyen tapasztalatokat szereztél ott?*

– Jó embert kérdezel. Én a 27 tusnádi táborból 24-en részt vettem, sőt a feleségemmel is ott találkoztam 19 évvel ezelőtt. Tehát pozitívan elfogult vagyok az eseménnyel kapcsolatban. Ettől függetlenül a

tábor mára egy 100 fős értelmiségi körből mára egy tízezres fesztivállá bővült. Gyönyörű helyen van, a Székelyföld szívében. Hihetetlenül színes programok vannak; ma már 20-25 tematikus sátorban zajlanak előadások. Este pedig népszerű zenekarok játszanak. Idén, mint mindig, én is előadásokat tartottam. Egyik ilyen *Nógrádi György* professzorral léptem fel több mint 200 ember előtt. Természetesen a fő attrakció, mint mindig, ezúttal is *Orbán Viktor* beszéde volt. Ez mára már hagyománnyá vált, hogy a nyári politikai uborkaszezonban a miniszterelnök úr nagy ívű beszédeiben ad munkát a publicistáknak. Különbö az ideit usnádi táborról mondanék egy kis sztorit. Az egyik vezető nyugati liberális lap tudósítója Tusványoson járt. Össze is futottam vele az egyik sátorban este. Két pohár bor után elkezdett áradozni, hogy ez a tábor fantasztikus, és írni is fog róla, csak nem biztos, hogy a szerkesztője be fogja tenni.

– *Amikor nem a szakmádnak élsz, mivel foglalkozol? Családodról mit szabad megtudni az olvasóknak?*

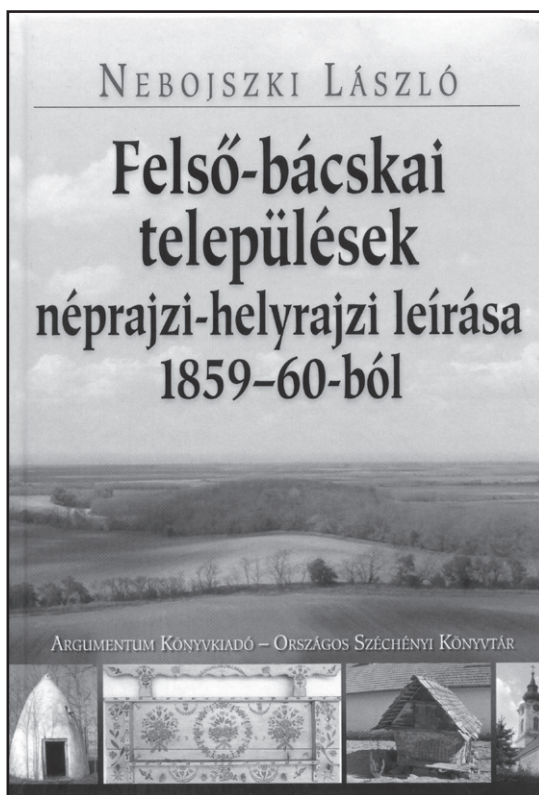
– A feleségem (*Gui Angéla* – a szerk.) korábban újságíró volt Erdélyben, majd Magyar Nemzetnél. A gyerekek megszületése után kommunikációs és marketing szakértőként dolgozik. Jelenleg egészségügyi kommunikációval foglalkozik. Két gimnazista lányunk van.

– *Baján mikor lehet veled a legközelebb találkozni?*

– Ha minden a terveknek megfelelően alakul, valamikor ősszel, szeptember végén vagy október elején jövök Bajára előadást tartani a Balkán biztonsági kihívásairól.

Nebojszki László: Felső-bácskai települések néprajzi-helyrajzi leírása 1859-60-ból

■ A korábbi honismereti munkáiról és természettudományi közleményeiről ismert *Nebojszki László* vaskos kötetet állított össze, amely az Argumentum Kiadó és az Országos Széchényi Könyvtár közreműködésével jelent meg néhány hete. A könyvnek már a méretei is tekintélyt sugallnak, és akár szorongást is kelthetnek: mi lehet izgalmas és olvasmányos egy 1859-ben németül megfogalmazott néprajzi-helyrajzi vonatkozású felmérésben? Amint azonban elkezdjük az ismerős települések neveinél olvasni a szövegeket, máris kíváncsiak leszünk a szomszéd község „bemutatkozására”, majd a rokonok szülőfalujáéra, és így tovább.

A 19. század közepén az akkoriban közigazgatási egységként kezelt Szerb Vajdaság és Temesi Bánság kormányzója, gróf *Johann Coronini-Cronberg* 1859 januárjában kelt leveléből tudjuk, hogy helytörténeti-néprajzi monográfiát kívánt összeállítani az adott területről. Felhívása mellé a készülő mű alapjául szolgáló adatok gyűjtését segítő útmutatót juttatott el az érintett helységek előljáróihoz, valamint az egyházi vezetőkhez is. A négy témakört felölelő, körülbelül 40 tételből álló kérdőív egy része földrajzi és meteorológiai jellegű, a másik része néprajzi. A gyűjteménynek a Császári és Királyi Helytartósághoz beküldött

válaszaiból a szerző azokat válogatta ki – összesen huszonhetet –, amelyek a mai Magyarországon, illetve közvetlenül a szerb határ másik oldalán fekvő községekből származnak.

Néhány történész ugyan tudott erről a rejtőzködő anyagról, ám Nebojszki László elkötelezett honismereti kutató érdeklődésének és kitaró munkájának köszönhető, hogy több szempontból is egyedülállóan fontos forráskiadványt publikált. felderítette A szerző-szerkesztő óriási kitarást igénylő feladat teljesítésére vállalkozott. Felderítette válogatott kézirat sorsát, a temesvári levéltárban őrzött dokumentumokból, lefényképezte a kéziratokat. Mindehhez nem kevés szervezésre volt szüksége. Kitaró figyelemmel fejtette meg a 19. századi gót betűs kézírás megannyi változatát, majd a latin betűsre átírt szöveget lefordította magyarra. A kötet a teljes anyagot két nyelven tartalmazza. Nemcsak a nyelvjárási kifejezéseket kellett megfejtenie, hanem például a szövegekben előforduló latin, német és magyar terminusokat is azonosítani kellett. A nyelvileg egymástól nagyon is eltérő szövegrészekből kitűnő stílusérzékkel gördülékenyen olvasható magyar szöveget hozott létre.

Nebojszki László bevezető tanulmánya részletesen ismerteti azokat a történeti államigazgatásbeli változásokat, amelyek következtében az összegyűjtött anyag a szó szoros értelmébe véve „haszontalanná” vált, azaz a közigazgatás nem hasznosította a beszerzett ismereteket. A kézirat további sorsáról is tájékozódhatunk a *Bevezetés* olvasásakor. Ugyanitt a tájjal foglalkozó történeti, honismereti munkák áttekintését is megtörtént, amely háttérre a közreadott forrásnak, és indokolja a gyűjtemény jelenlegi közreadását is. A szerző-szerkesztő még arra is kitér, hogy egyes kérdések – például a ragadozó madarakra vonatkozóak – milyen értelmezési lehetőségeket biztosítanak az ornitológiai kutatások számára napjainkban.

Az említett kérdőív sok fejtörésre ad alkalmat, mivel összeállítója valószínűleg az államigazgatásban előforduló, ma még akár ismeretlen mintákat vehette figyelembe a munkájánál, a helyszínre való adaptálás-

sal pedig nem foglalkozott. Némelykor II. József egykori rendeleteinek visszfényét is felfedezhetjük, ő ugyanis betiltotta a vihar idején való harangozást, valamint a kuruzslást is. A felső-bácskai falvak lakói erre nemigen ügyeltek: a rontás elhárításában bíztak, nem az orvosokban; a vihar erejét pedig a szent harangszóval igyekeztek elűzni.

Feltűnő, hogy a természeti körülményekre, a tájra és az időjárásra vonatkozó kérdések megválaszolása komoly térképészeti, geológiai és meteorológiai tudásra támaszkodott a legtöbb esetben. Igen pontosnak és valóságosnak tarthatjuk a földrajzi helyzet meghatározására, vagy a földek minőségére, a mezőgazdasági termelésre, az állattartásra vonatkozó adatokat is. Olykor meglepő, hogy a sík alföldi tájra vonatkozó kérdések közül nem maradnak el a hegyekre, barlangokra vagy a vasművészetre vonatkozóak sem. A válaszok rendszerint nem is veszik figyelembe a helyszíneken értelmezhetetlen kérdéseket. Ám az is előfordul, hogy teljes komolysággal fogalmazzák meg a feleletet: a sokpatájú állatok közül az elefánt, az orrszarvú, a nilusi víziló, a tapír itt nem található – írják például Bajmokról.

A sokféle kérdésből és sokféle válaszból különböző keresztmetszeteket állíthatunk össze.

Az egyik például a *nyelvi* állapotokra, különösen a hazai németek nyelvjárássainak történetére vonatkozhatna.

Ami a *gazdaságtörténetet* illeti, a köztalálásokból az 1850-es évek végén még azt a korszakot látjuk érzékletesen, amikor a külterjes állattartás még eleven, a takarmánytermelés megoldatlan, és a földművelésben a sarlós aratást felváltotta a kaszás aratás. Igen érdekes annak felmérése, hogyan az alakult állattartás, és mennyire visszaszorult az állattartásból való jövedelem szerzése, helyenként a juhok gyapjával tudtak keresethez jutni. Egyébként csupán a gabonát adják el felvásárlók számára. Ugyanakkor a jelentések hangvétele nem borúlátó. Rosszak az utak, nincs ipar, a jövedelem a felhalmozást nem teszi lehetővé. Mégis az a benyomásunk, hogy a falvak lakói nem szegények. Változatosan étkeznek, viszonylag sokféle húst – néha még rákot is – és többféle zöldséget fogyasztanak. A szőlő és gyümölcsstermelés nem jelentős. Az ünnepeken az ételek és italok mennyisége növekszik. A Márton-napi lúd, a farsangi

fánk és a húsvéti sonka, azaz az ünnepekhez kapcsolódó mintegy jelkép értékű ételek minden nemzetiség étlapján szerepelnek.

A beltelkek beosztása, a házak architektúrája, még a berendezése is hasonló. A kemencék kéményeinek némelykor még az utcafronti fal téglából való építése általános, az egyébként vert falú két szoba, konyha, kamra beosztású házakban. A festett bútorok kék színe még generációkkal később is „divatos” volt egyes helyeken. A jólét jelének tekinthetjük a „polírozott” (politúrozott) bútorok előfordulását, amely általában csak a 19. század vége felé kezdett terjedni falusi házakban.

Milyen társadalom képe bontakozik ki az írásokból? A nemzetiségek – bunyevácok, németek, magyarok – valamennyien katolikusok, a földművelésből élnek, életmódjuk lényegében azonos. Az iparosok is csak némely helyen tudnak céhekbe szerveződni, a többség életmódjától való különbözőséget nem igen lehet érzékelni. A sokfelől érkező telepések 1859-60-ra közösségekké formálódtak, miközben azt is észrevehetjük, ahogyan az egymástól való megkülönböztetés jegyeit – viselet, zene, tisztaság stb. – kialakítják. Az arányokat tekintve nem lebecsülendő a zsidó lakosok száma, őket azonban csak a vallási megoszlás, illetve az oktatás és a szegénygondozás leírásánál említik, a cigányokat még ott sem. A birtokos nemesek is feltűnnek, ám ők akkor kerülnek a látótérbe, ha valóban a helyszínen élnek.

A kérdések egy része kifejezetten *néprajzi-folklorisztikai* jellegű. A tévképzetek (babonák) nyomán megszokott, az emberre káros életvitel indokait kívánták a hatóságok tisztázni, nyilvánvalóan a jobbítás céljából. Érdekes és ugyanakkor sajnálatos, hogy a községek képviselői milyen kérdésekre egyáltalán nem vagy csak nagyon röviden reagáltak. A költészet, a közmondások, a zene az, ami a hivatalviselők szívéből leginkább távol állt (kivételek persze azért akad). Ritka a nemzetiségi csoportok közötti különbségek következtetéses bemutatása. Az év ünnepei közül a karácsony, a húsvét, a pünkösd, a torkosbúcsú és a májusfaállítás minden jelentésben szerepel, mint ahogy a családi ünnepek, olykor még a névnapozás is. Azt gondolhatjuk ebből az általánosításra való

Verébelyi Kincső a könyv budapesti bemutatóján az Országos Széchényi Könyvtárban

igyekezetből, hogy a nemzetiségek közötti különbségeknek az adott közösségben élők sem tulajdonítottak nagy jelentőséget. A részletekből mozaikszerűen össze lehetne állítani az év ünnepeinek, valamint az egyén élete fordulóinak körképét.

Jelentősek a különbségek a *községek* és a *táj középpontját* jelentő *mezőváros* Baja között. A gazdasági élet, valamint a művelődés különféle intézményei itt mind megtalálhatóak, amelyek a korabeli modern városi, polgári életvitelhez szükségesek voltak.

A kötet értékeit, a benne rejlő tudományos kifejtést igénylő lehetőségeket nem tudtuk mind felsorolni, erre csupán utalni igyekeztünk. Azt is érzékeltetni kívántuk, hogy a figyelmes olvasónak különösebb szakismeretekre sincs szüksége ahhoz, hogy izgalmas olvasmányként lapozzon bele a könyvbe, amelyben valódi „csemegéket” talál a múlt századi elődök életéről, gondolkodásáról.

Itt említjük meg a vállalkozás egyik szellemi atyját, *Láng Józsefet*, az Argumentum Kiadó korábbi igazgatóját, aki irodalomtörténeti, kiadói tevékenysége mellett az elmúlt évben bekövetkezett haláláig fáradhatatlanul munkálkodott Felső-Bácska honismereti tudásbázisának bővítésén. Ezt a könyvet is szívügyének tekintette, mint ahogy mindazok osztoztak vele ebben, akik a kiadást szellemileg és anyagilag elősegítették. (*Argumentum Könyvkiadó – Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 2017, 808 oldal + 24 lap képpel. A kötet megvásárolható a LUPÉ Óra-Ékszer Üzletben – Baja, Tóth Kálmán tér 6.*)

Verébelyi Kincső

A Bajai Honpolgár

friss számai városunkban jelenleg az alábbi helyeken vásárolhatók meg

Ady Endre Városi Könyvtár és Művelődési Központ,
Munkácsy Mihály utca 9.
BÓNUSZ ABC, Vöröskereszt tér 1.
CBA Belvárosi ABC, Eötvös utca 1.
CBA Delta Market,
Szabadság utca 44.
Cserba Optika,
Batthyány Lajos utca 18.
Líra Könyvesbolt,
Déri Frigyes sétány 5.
Nagy István Képtár,
Arany János utca 1.
Sirály ABC, Sirály utca 4.
Tourinform Iroda, Baja Marketing Kft.,
Szentháromság tér 11.
Gazdabolt Piaccsarnok

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS

Lapunk a 2017. évre is előfizethető.

Érdeklődni az alábbi telefonszámon lehet: 79/322-600

A Bajai Honpolgár példányonkénti ára: 330 Ft.

Előfizetési díjaink a következők.

Helyben (házhoz szállítva) 4 000 Ft

Vidékre (postaköltséggel) 7 400 Ft

Külföldre (postaköltséggel) 14 000 Ft

Fizessen elő, hogy biztosan megkapja!

Bajai Honpolgár Alapítvány

Védendő védtelenek: a pókhálós lepke

■ A tarka rajzolata alapján németül Landkärtchen-nek, azaz térképecskének is nevezett és csaknem egész évben megfigyelhető pókhálós lepke (*Araschnia levana*) tavaszi és nyári nemzedékéről szárnyaik színbeli és rajzolatbeli különbözősége alapján egykor úgy gondolták, hogy két különböző faj. A későbbi vizsgálatok derítették ki, hogy a lepke háromnemzedékes, továbbá az április-májusban megjelenő példányai kisebbek és jóval világosabb alapszínűek, mint a június-júliusban, valamint augusztus-szeptemberben repülők. „A pókhálós lepke tipikus esete az ún. évszakos kétalakúságnak. A kétalakúság egyik okát a lárvakori időszak nappalainak rövidségében és hosszúságában találták meg.” – írta Fazekas Imre a faj sajátosságáról (*Tolna megye nappali lepkéi. Babits-füzetek 7. Szekszárd, 1992. 68. o.*).

A tarkalepkék (Nymphalinae) családjába tartozó és szezonális változékonyságot-többalakúságot mutató faj tavaszi nemzedékénél a szárnyak fesztávolsága 25-35 milliméter, ugyanezek alapszíne vöröses, talán leginkább narancssárga, amelyen fekete rajzolatok láthatók, míg a fonák oldal világosabb és fehér ereszű. Ezzel szemben a nyári első nemzedéknél a fesztávolság 30-44 milliméter, az alapszín sötét, csokoládébarna és a szárny középső részén fehér harántszív húzódik végig, amely az elülső szárnynál közepén megtörik. A fonák oldal leginkább barnászöld, a fehér harántszív itt is megjelenik. A nyári második nemzedék méretei hasonlóak az előzőéhez, színei azonban sötétebbek, szinte feketék. A lepke szőrös-

tüskés hernyója feketésbarna színű, fején két kis szarvacska látható, tápnövénye a nagy csalán, amelyen társasan él. Bábja barnászöld színű.

A pókhálós lepke elterjedési területe mérsékelt övi fajként Japántól Eurázsia középső részén át egészen Nyugat-Európáig húzódik, a Mediterráneumban már nem található meg. Hazánkban általánosan elterjedt: a tipikus élőhelyeinek számító ligetes, bokros-fás területek mellett megjelenik a kultúrterületeken is. Kedveli a párás helyeket, a cserjék virágait, szívesen megpihen a növények levelein, szívgatni leszáll a hullott, erjedő gyümölcsökre. Előzőek mellett feltűnnek a nedvesebb talajfoltokon is. Baja környékén sokfelé számíthatunk felbukkanására, a Gemenc területén – városunkhoz legközelebb a Pandúr-szigeten, például a nyári gáton – gyakran figyelhetők meg repülő imágók.

A faj magyar elnevezéseit Gozmány László gyűjtötte egybe: „pókhálós lepke, évszakos lepke, vöröstérképecske, évszakos pillangó” (*Vocabularium-nominum animalium Europae septem linguis redactum: [Latina, Germanica, Anglica, Gallica, Hungarica, Hispanica, Russica]. Európa állatvilága – Hétyyelvű névszótár. I. kötet, Budapest, 1979. 98. o.*). Az elnevezések a lepke évszakos megjelenésének változásaihoz kapcsolódnak.

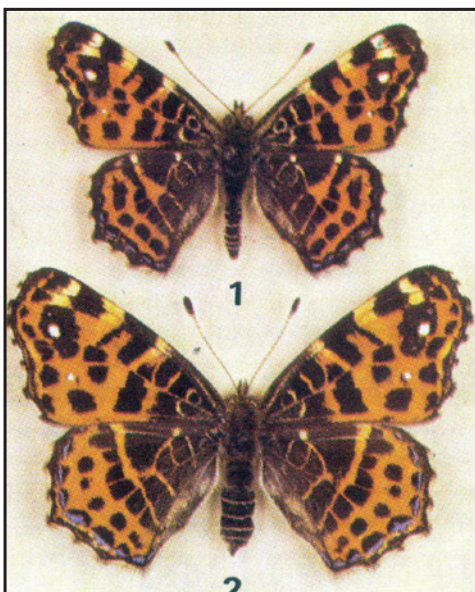
Bár történelmünk során folyamatosan hatást fejtettünk ki környezetünkre, a 20. század közepéig a mezőgazdasági területek és erdők hagyományos kezelése még megfelelő életfeltételeket biztosított a különböző lepkéfajoknak. Ezt követően a környezetszennyezés, az intenzív művelésű monokultúrák kialakulása, a megnövekedett lakosságú városok terjeszkedése stb. nyomán a természetes élőhelyek területének egyre nagyobb arányú csökkenése és a meglévő izoláltsága számos faj esetében kedvezőtlen folyamatok elindítójává vált. A gondokat kezdetben az állományingadozások jelezték, majd a későbbiekben egy-egy lepkéfaj teljesen eltűnt korábban megszokott területéről. Szerencsés eset, ha a környezeti feltételek számára kedvező változása nyomán ismét felbukkant. Nem

A nyári nemzedék imágóin jól megfigyelhetők az előzőekben leírt sajátosságok

volna teljes a kép, ha nem említenénk meg, hogy a klímaváltozás nyomán a faunára nézve új fajok is megjelentek. A vázlatosan körvonalazott „lepkevilág” talán szerencsésebbjei közé tartozik az a pókhálós lepke, amelynek hazai állományviszonyai jelenleg nem indokolják a hatósági eszközök szerinti védelmet. Mindezek mellett a bennünket körülvevő élővilág iránti felelősség kötelez bennünket a faj élőhelyeinek óvására és folyamatos monitoringjára.

Nebojszki László

A tavaszi nemzedék imágói, 1: him, 2: nőstény (Paul Smart: *Enzyklopädie der Schmetterlinge, Bindlach, 1995. 68. o.*)

BAJAI HONPOLGÁR

Baja és környéke honismereti és kulturális folyóirata
Megjelenik minden hónap első napján
ISSN 1416-4469

Főszerkesztő: Dr. Mayer János
Főmunkatárs: Dr. Nebojszki László
Olvasószerkesztő: Sándor Boglárka

A szerkesztőbizottság tagjai:
Jász Anikó, dr. Laki Ferenc, Lex Orsolya,
Sarlós István, Sipos Loránd,
Zalavári László

Lapalapító:
Újvárosi Általános Művelődési Központ
Kiadó:

Bajai Honpolgár Alapítvány
Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Bank Nyrt. Bajai Fiókja
Számalszám: 11732033 20030119
Postacím: 6500 Baja, Telcs Ede u. 12.
E-mail: bajaihonpolgar@gmail.com

ELŐFIZETÉS: 06-79/322-600

Nyomdai munkák:
Arculat Nyomda Kft.
Felelős vezető: Csuvár Zoltán
Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944

A szerkesztőség a beküldött kéziratok rövidítésének és stilisztikai javításának jogát fenntartja!